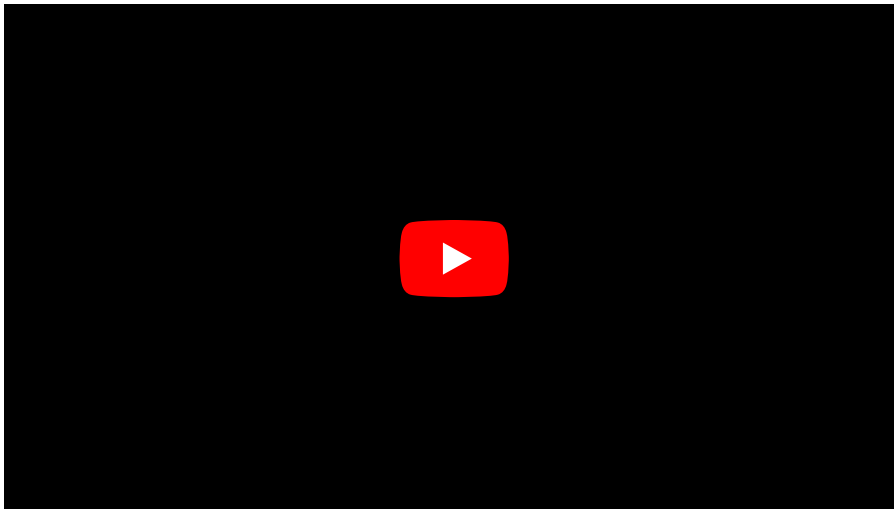

Regional plan for klima, energi og miljø

Det grønne Innlandet - regional plan for klima, energi og miljø ble vedtatt av fylkestinget 13. juni 2023.

Daværende fylkesordfører Even Aleksander Hagen oppsummerer planen i denne videoen:

Innholdsfortegnelse

1 Innledning

- 1.1 Innlandet i smått og stort
- 1.2 Sammenhenger og motsetninger
- 1.3 FNs bærekraftsmål gir føringer for planen
- 1.4 Nasjonale forventninger og statlige planretningslinjer

2 Mål og delmål

- 2.1 Klima
- 2.2 Energi
- 2.3 Miljø
- 2.4 Seks satsingsområder

3 Hvordan skal vi nå målene?

3.1Innovasjon og næringsutvikling for grønn omstilling i Innlandet

3.1.1Slik gjør vi det i Innlandet

3.2Arealbruk

3.2.1Slik gjør vi det i Innlandet

3.3Redusere klimagassutslipp

3.3.1Slik gjør vi det i Innlandet

3.4Klimatilpasning

3.4.1Slik gjør vi det i Innlandet

3.5Natur- og kulturmiljø og naturmangfold

3.5.1Slik gjør vi det i Innlandet

3.6Omstilling til og bruk av, fornybar energi

3.6.1Slik gjør vi det i Innlandet

4Føringer og vurderinger

4.1Rammeverk for plan- og strategiarbeidet

4.2Vurderinger - hva betyr dette for planen?

4.3Hvordan skal vi følge opp planen?

5Handlingsprogram

5.1Innovasjon og næringsutvikling for grønn omstilling i Innlandet

5.2Arealbruk

5.3Redusere klimagassutslipp

5.4Klimatilpasning

5.5Natur- og kulturmiljø og naturmangfold

5.6Omstilling til og bruk av, fornybar energi

5.7Temaovergrepene tiltak

6Vedlegg

1 Innledning

Den regionale planen for klima, energi og miljø er en konkretisering av Innlandets visjon:

Innlandet – eventyrlige muligheter!

Sigrun Myrvang

Regional plan for klima, energi og miljø skal utforme, konkretisere og koordinere en offensiv klima- og miljøpolitikk for Innlandet. Klima- og miljøhensyn skal veie tungt i alle samfunnsspørsmål, men skal tilpasses at vi lever i by og bygd.

Innlandet skal ta en ledende posisjon i det grønne skiftet og sirkulærøkonomien, og omstille seg til bruk av fornybar energi. Det handler om å forvalte naturressursene på en bærekraftig måte og skape nye arbeidsplasser.

Sentrale miljøbegrep:

Bærekraft

+

Store norske leksikon forklarer at bærekraft er et ord som i dag vanligvis betyr at noe passer med idealet om bærekraftig utvikling. En bærekraftig utvikling vil si en utvikling som tilfredsstiller behovene til menneskene som lever nå, uten å ødelegge fremtidige generasjoners muligheter til å tilfredsstille sine behov. Diskusjoner om bærekraft dreier seg særlig om å bekjempe miljøproblemer, fattigdom og nød, og er gjerne inspirert av FNs bærekraftsmål.

Sirkulærøkonomi

+

Miljødirektoratet definerer sirkulærøkonomi slik: I en sirkulær økonomi utnytter vi naturressurser og produkter effektivt og så lenge som mulig, i et kretsløp der minst mulig ressurser går tapt.

Det grønne skiftet

+

Regjeringen beskriver det grønne skiftet som hvordan Norge skal slippe ut mye mindre klimagasser innen 2050. For å få til dette må vi omstille oss til et samfunn hvor vekst og utvikling skjer innenfor naturens tålegrenser.

Fornybar energi

+

Store norske leksikon definerer fornybar energi som betegnelsen på energikilder som har sin opprinnelse i naturens eget kretsløp og som, innenfor et menneskelig tidsperspektiv, kontinuerlig fornyes og dermed kan anses som uuttømmelige. Disse står i kontrast til ikke-fornybare energikilder, som fossilt brensel, kjernebrensel og til en viss grad torv. Eksempler på fornybare energikilder er vannfall (vannkraft), vind (vindkraft), solstråling (solkraft) og ved (bioenergi).

Planen gir føringer

Plan- og bygningslovens § 8-2 sier det slik «Regional plan skal legges til grunn for regionale organers virksomhet og for kommunal og statlig planlegging og virksomhet i regionen.»

Den regionale planen vil gi føringer for hvordan disse aktørene skal opptre overfor næringsliv, organisasjoner og andre.

Raske endringer

Planen omhandler områder som er i rask endring. Nasjonale og internasjonale mål, føringer og anbefalinger endres i raskt tempo, og arbeidet framover må tilpasses disse. Den regionale planen har en varighet fram til 2030, mens handlingsplanen med tiltak vil bli vurdert rullert hvert år.

Planens hovedområder er store og komplekse områder som påvirker hverandre. Riktige handlinger innenfor klima-, energi- og miljøområdene i Innlandet må bidra til den nasjonale og internasjonale innsatsen for å redusere klimaendringene, begrense naturkrisen, og bidra til omstilling som sikrer utvikling, fornybar energi og økt verdiskaping.

Alle aktører bidrar

For meg er satsing på klima og utdanning det viktigste for at jeg skal bli boende i Innlandet når jeg blir voksen.

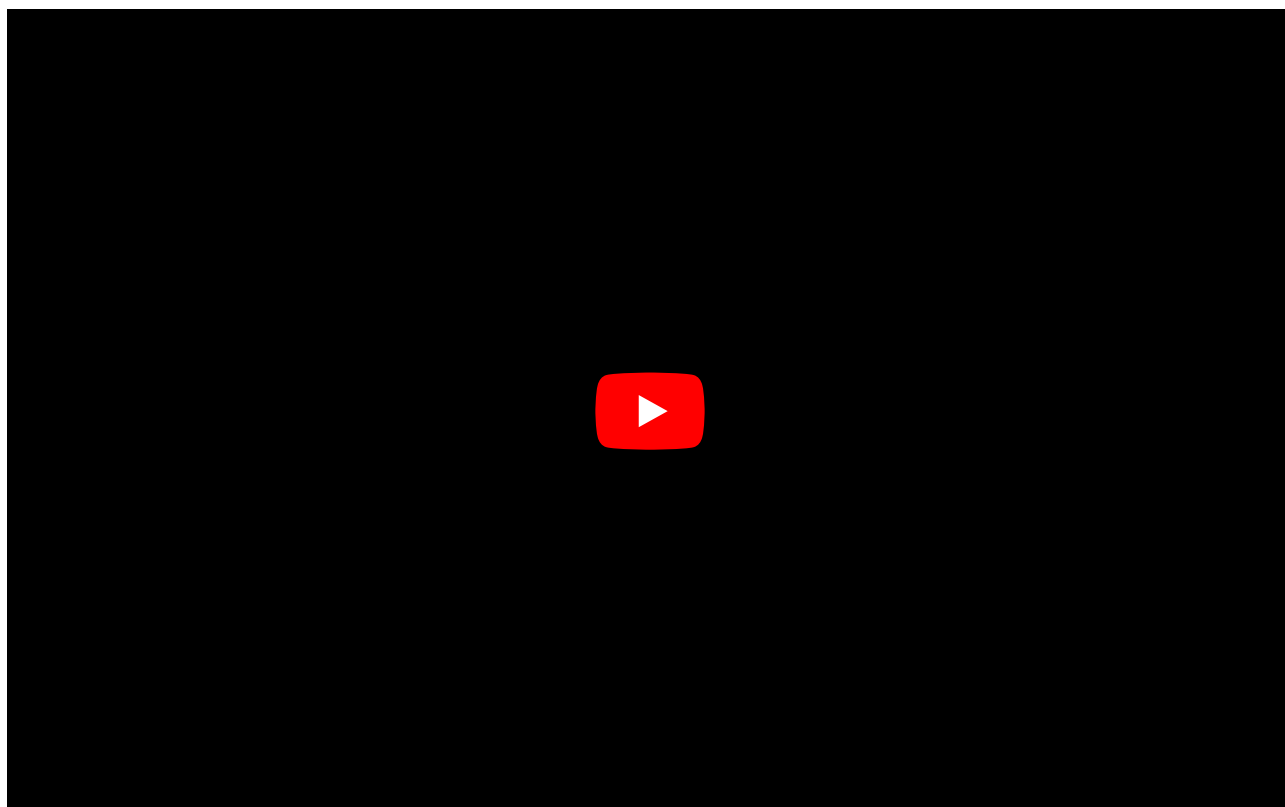
Mariann Beausire (18) fra Ringsaker

Innlandet i balanse vil kreve at alle samfunnsaktører samhandler til felles beste. Målet er at alle aktører bidrar til at Innlandet får en positiv utvikling som er bra for både kommunene, regionene og fylket som helhet.

Regional plan for klima, energi og miljø sine utfordringer og muligheter gir kommuner og aktører et ansvar til å synliggjøre vilje til å bidra inn i felles løsninger. Dette vil styrke Innlandet og gi bærekraftige løsninger for framtiden.

Det er viktig å legge til rette for sosialt bærekraftig samfunnsutvikling preget av trygghet, tillit, tilgang til arbeid og utdanning, og gode bo- og nærmiljø både for nåværende og kommende generasjoner.

1.1 Innlandet i smått og stort

Innlandet er et av Norges største fylker, og det mest spredtbygde. Fylket har 46 kommuner og litt over 370 000 innbyggere. Nesten 60 % av innbyggerne bor i en by eller tettsted, mens de resterende 40 prosentene bor spredtbygd. I tillegg finnes nærmere 90 000 fritidsboliger i Innlandet.

Mye natur

Innlandet har Norges største innsjø, lengste elv og høyeste fjell. 50 % av arealet er dekket av skog, noe som dominerer landskapet i stor grad. Noen av landets største dalfører går gjennom Innlandet. Åpen fastmark (areal som ikke er myr, og heller ikke er jordbruksareal, skog eller bebyggd), våtmarker og fjell er også med på å gi Innlandet sitt særpreg. Bare 4 % av fylkets areal er jordbruksareal, men vi har store og næringsrike beiteområder. 2 % er bebygde områder. 11 nasjonalparker ligger helt eller delvis i Innlandet, noe som gjør at 22 % av innlandsarealet er vernet.

Økosystemer under press

Til tross for de store naturområdene, er mange økosystemer i Innlandet under press. Flere leveområder for dyr og planter blir ødelagt og delt opp.

De naturgitte forutsetningene i Innlandet gir store muligheter, men også utfordringer. Målsettingen om en bærekraftig utvikling av Innlandssamfunnet er krevende, når vekst settes opp mot naturverdier.

Eksempel på leveområde under press: villreinens leveområder

+

Leveområdene til villrein er under press. Tidligere benyttet villreinen antageligvis store sammenhengende fjellområder i hele Norge, men har siden 1800-tallet vært under økende press og forvaltes i dag i 24 ulike forvaltningsenheter i Sør-Norge. Innlandet har helt eller delvis fire av de nasjonale villreinområdene innenfor sine fylkesgrenser.

I 2021 havnet villreinen på Norsk rødliste for arter som nær truet, og fikk i 2022 en egen kvalitetsnorm. Leveområdene er stadig under økende press på grunn av ferdsel og arealbruk i og rundt fjellområdene, som begrenser villreinens trekkmuligheter og tilgang til gode beite-, kalving- og oppvekstområder.

Økosystemer

+

Et økosystem er alle de levende organismene som finnes på et sted og miljøet de lever i. Et økosystem kan være lite – som en pytt, større – som en skog, eller sies å omfatte hele biosfæren, det vil si den del av jorden (jord, vann, luft) der levende organismer kan eksistere. Økosystem er et viktig begrep innen fagfeltet økologi.

Alle levende organismer i et økosystem kalles til sammen et økologisk samfunn. De ikke-levende delene av økosystemet, slik som jordsmonnet og solforhold, kalles abiotiske (livløse) faktorer. I et økosystem er det økologiske samfunnet i samspill med miljøet der samfunnet finnes. De ulike delene av økosystemet er koblet sammen gjennom flyt av næringsstoffer og energi.

Transportfylket

Noen av landets største transportårer går gjennom fylket. Viktige veibaserte transportårer som E6, E16, E136, Rv. 3 og Rv. 4 binder fylket og landet sammen. Veinettet benyttes både til gjennomgangs- og lokaltrafikk.

Innlandet er avhengig av gode transportløsninger for personer og gods. Geografisk store avstander i fylket og spredt bebyggelse medfører bruk av personbil ved forflytning. Tungrtransporten er sentral for lokalt næringsliv, og bidrar til tilgang til større markeder. Den er også viktig for forflytning av gods mellom landsdeler.

Nesten 40 % av de direkte klimagassutslippene i fylket vårt kommer fra person- og godstransport.

Fra 2009 til 2021 har utslippsmengden fra veitrafikken blitt redusert med 14 % i Innlandet. Personbiler har den største reduksjonen med 27 %.

Norges største skogfylke

Innlandet er landets ledende skogfylke med nesten 30 % av landets produktive skogareal og over 40 % av landets avvirkning. Skogene i Innlandet er en viktig kilde til karbonopptak, og dermed en viktig del av Norges løsning på klimakrisen.

Gjennom lokal industri videreutvikles en stor andel av råvaren etter hogst til miljøvennlige produkter i et sirkulært kretsløp. Innlandet har offensive mål for skogbruket som økt karbonbinding, økt verdiskaping og bruk av miljøvennlige produkter fra skogen vår, samtidig som vi tar vare på spesielle naturverdier.

Norges største jordbruksfylke

Innlandet er landets største jordbruksfylke målt i verdiskaping, og har komplette verdikjeder for melk, kjøtt, egg, korn, potet og grønnsaker. Jordbruket gir store ringvirkninger i samfunnet, og har avgjørende betydning for bosetting, sysselsetting, verdiskaping og biologisk mangfold over store deler av fylket.

Jordbruket står for 35 % av utslippsmengden i Innlandet. Mye av utslippene skyldes naturlige prosesser, som for eksempel metanutslipp fra husdyr, men det er også utslipp knyttet til for eksempel transport. Jordbruket har inngått en intensjonsavtale med regjeringen om å redusere utslipp fra jordbruket nasjonalt med 5 millioner CO₂-ekvivalenter innen 2030.

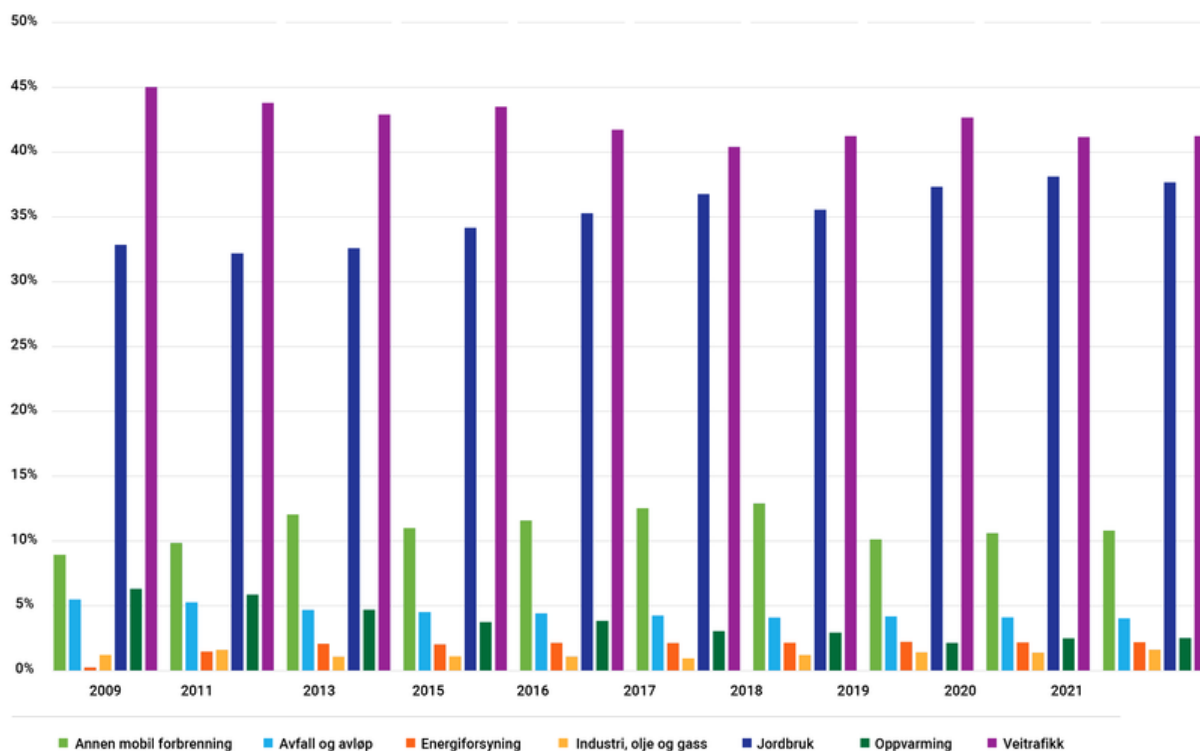
Utslippskilder i Innlandet

De største utslippskildene i Innlandet er nettopp fra transport og jordbruk. I tillegg er det utslipp fra annen mobil forbrenning, avfall og avløp, oppvarming, energiforsyning og industri/olje/gass.

Innen transport er den største utslippskilden tungtransport. Personbiltransport utgjør i underkant en tredjedel av utslippsmengden. Utslipp av metangass fra husdyrhold er den største kilden fra jordbruket.

Utslippene innen annen mobil forbrenning er knyttet til aktivitet innen bygg og anlegg, jordbruk og annen næringsvirksomhet. Deponigass er den største kilden til utslipp innen avfall og avløp, og innen oppvarming utgjør vedfyring den største andelen av utslippene.

Fra 2009 til 2021 har utslippene i Innlandet blitt redusert med 6,3%. Skal vi nå målet om å redusere utslippene med opptil 55% innen 2030 (målt mot nivået i 1990, må det iverksettes tiltak på flere områder. Viktige forutsetninger for å lykkes er god arealplanlegging, gjenbruk og forsterket innsats mot å utnytte avgassene fra blant annet jordbruket til energiformål.

Figur 1: Utslippskilder og -mengde i Innlandet.

Foto: Tall fra Miljødirektoratet

Store regionale forskjeller

Store regionale forskjeller gjør at klima-, energi- og miljøtiltak må tilpasses utfordringene og mulighetene i hver region.

1.2 Sammenhenger og motsetninger

Regional plan for klima, energi og miljø er en av tre regionale planer i Innlandet som utarbeides i tråd med Innlandsstrategien 2020–2024 sine føringer. Regional plan for klima, energi og miljø må sees i sammenheng med Regional plan for det inkluderende Innlandet og Regional plan for samfunnstryggleik.

Spesielt Regional plan for samfunnstryggleik har tydelige grensesnitt til Regional plan for klima, energi og miljø, og er et relevant kunnskapsgrunnlag for denne planen.

Planen avgrenses også av andre planer. Det er for eksempel de regionale planene for vannforvaltning som legger føringer for bruk av vannet i fylket gjennom vedtatte miljømål. Dette gjelder også kvalitet og tilgang på drikkevann. Innlandet har også fire regionale villreinplaner. Målet for disse planene er å få til en helhetlig og langsiktig forvaltning av arealene som er viktige for villrein.

Komplekse områder

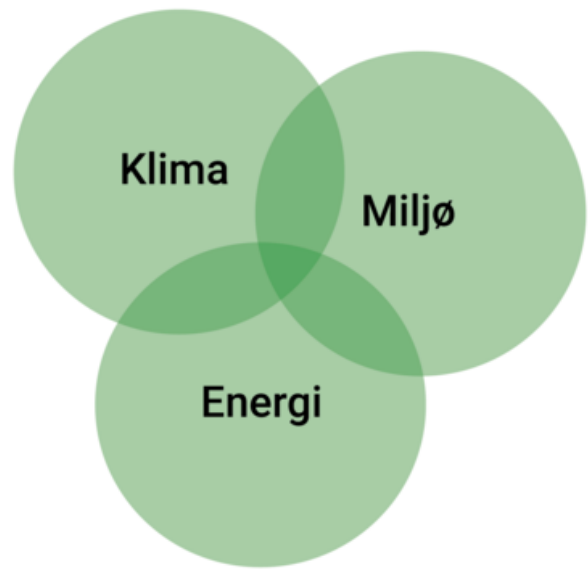
Planens tre hovedområder klima, energi og miljø omhandler store og komplekse tema som påvirker

hverandre. Tiltak kan for eksempel være positivt for energi og miljø, men negativt for klima, og omvendt.

Planen tar sikte på å finne løsninger som i størst mulig grad er positive for alle tre områdene, men på enkelte områder vil det oppstå interessekonflikter. Mulighetene og utfordringene må synliggjøres, og må arbeides med videre i planperioden.

Interessekonflikter

For å nå målene innenfor klima-, energi- og miljøområdet vil vi møte mange dilemmaer og interessekonflikter. Tiltak og løsninger må tilpasses de regionale forskjellene med sine ulike muligheter og utfordringer. For å få til dette må vi samarbeide tett på tvers av forvaltningsnivåer, aktører og fagområder.

Figur 2: Temaene klima, energi og miljø overlapper hverandre.

Det er viktig at planen bidrar til å ta gode situasjonsbetingede valg ut ifra oppdatert kunnskap, vurderinger og gode prosesser. Innovasjon, forskning og utvikling blir viktig for å utnytte Innlandets muligheter på en fremtidsrettet og bærekraftig måte. Dette vil bidra til å skape næringsutvikling og verdiskaping i Innlandet.

Mulighetene og utfordringene må synliggjøres, og må arbeides med videre i planperioden. Ved interessekonflikter må det vurderes hva som betyr mest. Det er viktig at planen legger til rette for arenaer hvor samarbeid og vurderinger kan skje.

Eksempler på dilemma som blant annet FN-Sambandet løfter opp som også er relevante for Innlandssamfunnet:

- **Klima mot naturvern:** Vindmøller og vannkraft anses som miljøvennlige. Kan de anses som bærekraftige dersom de samtidig ødelegger lokale økosystemer?
- **Natur mot mennesker:** Dersom matproduksjon skader naturen. Hvor mye og hvilken type matproduksjon er da i tråd med menneskets behov?
- **Økonomi mot natur:** Er det mulig å få til økonomisk vekst og mindre ulikhet uten å skade verdens klima og naturmangfold?

1.3 FNs bærekraftsmål gir føringer for planen

FNs bærekraftsmål er verdens felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene innen 2030. De mest aktuelle bærekraftsmålene for regional plan for klima, energi og miljø er bærekraftsmål 3, 4, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 15 og 17.

Figur 3: Aktuelle bærekraftsmål for Regional plan for klima, energi og miljø.

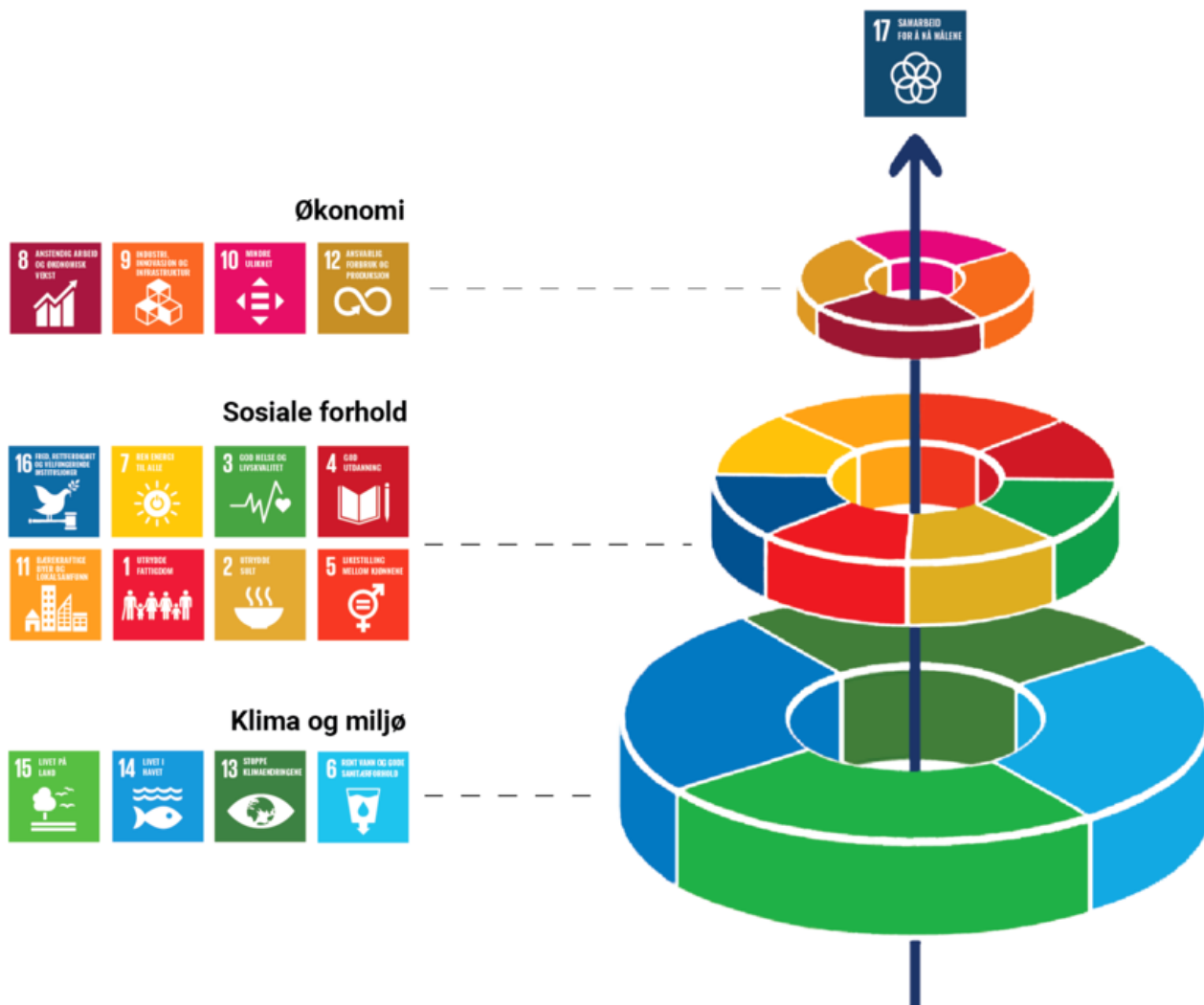
Bærekraftig utvikling handler om å ta vare på behovene til menneskene som lever i dag, uten å ødelegge fremtidige generasjoners mulighet til å tilfredsstille sine behov.

Bærekraftig utvikling er et premiss for Innlandets fremtidige utvikling på alle områder. For å kunne benytte naturressursene må vi forvalte dem på en slik måte at de opprettholder sin verdi. Bærekraftsmålene vil sammen med statlige planretningslinjer og nasjonale føringer, påvirke hvordan vi skal jobbe for å nå målene i Innlandet.

FNs 17 bærekraftsmål har tre dimensjoner: klima og miljø, sosiale forhold og økonomi. For å skape bærekraft må hele Innlandet jobbe på alle disse tre områdene. For ikke å bruke opp den eneste kloden vi har, må det

finnes løsninger som balanserer belastningen på miljøet med forbruket og økonomien vår. Dette innebærer også å finne bedre måter å fordele ressursene på.

De tre dimensjonene er hver for seg viktige for å nå bærekraftsmålene, men de må også ses i sammenheng med hverandre. En bærekraftig region har en balansert befolkningssammensetning og forvalter menneskelige ressurser og naturressurser for utvikling og verdiskaping nå og i framtiden. Dette må Innlandet arbeide for.

Figur 4: FNs 17 bærekraftsmål kan deles inn i tre dimensjoner: klima og miljø, sosiale forhold og økonomi.

FNs bærekraftsmåls tre dimensjoner

+

Klima og miljø

Verden står overfor menneskeskapte klimagassutslipp. Disse klimagassutslippene forsterker drivhuseffekten, noe som igjen fører til global oppvarming og klimaendringer. Klimakrisen er summen av alle de utfordringene som verden står overfor, som følge av klimaendringene. En annen miljøkrise som henger sammen med

klimakrisen er tapet av verdens naturmangfold. Dette karakteriseres og omtales som en naturkrise. Plante- og dyrearter trues eksempelvis av nedbygging av leveområder.

Klima- og miljømålene handler om å sikre ren luft og rent vann, og å stoppe klimaendringene. Bærekraftig arealbruk er et viktig virkemiddel for å ta vare på natur og økosystemer.

Økonomisk bærekraft

Den økonomiske dimensjonen av bærekraftig utvikling handler om å sikre økonomisk trygghet for mennesker og samfunn. De økonomiske bærekraftsmålene er opptatt av en jevnere fordeling av verdiskapingen og like muligheter for alle, der verdiskaping skjer i alle deler av landet og fylket. I tillegg til å fordele mer rettferdig, må vi også endre måten vi bruker ressursene våre på, for å få en bærekraftig utvikling. Utfordringen er å gjøre økonomien bærekraftig slik at den sikrer menneskets behov og holder seg innenfor naturens tåleevne.

Sosiale forhold

Den sosiale delen av bærekraftig utvikling handler om å sikre at alle mennesker får et godt og rettferdig grunnlag for et anstendig liv. Flere av de sosiale bærekraftsmålene har en klar sammenheng med arealbruk. Det har også utvikling av fornybar energi, som har både samfunnsmessige og sosiale dimensjoner i seg, i tillegg til arealdisponering.

Innlandet fylkeskommune har utarbeidet en [informasjonsside for hvordan vi arbeider med bærekraftsmålene i fylkeskommunen](#).

Gjensidig avhengighet

På samme måte som det er interessemotsetninger innen klima, energi og miljø, må det også gjøres avveininger og vurderinger mellom de tre dimensjonene i FNs bærekraftsmål, økonomiske og sosiale forhold og klima og miljø. Det er en gjensidig avhengighet mellom perspektivene, og ulike aktører vil vekte hensyn forskjellig. For å løse disse interessemotsetningene er det behov for et samarbeid slik [FNs bærekraftsmål nr 17, samarbeid, beskriver](#).

1.4 Nasjonale forventninger og statlige planretningslinjer

Nasjonale forventninger

Regjeringen legger hvert fjerde år fram [nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging](#) for å fremme en bærekraftig utvikling i hele landet. De nasjonale forventningene skal følges opp i fylkeskommunenes og kommunenes arbeid med planstrategier og planer, og legges til grunn for statlige myndigheters medvirkning i planleggingen.

Statlige planretningslinjer

Statlige planretningslinjer brukes for å konkretisere nasjonalt viktige planleggingstema, og de vedtas av Kongen i statsråd. Statlige planretningslinjer bidrar til å konkretisere nasjonal politikk på viktige områder, sette ulike tema på dagsorden og gi utviklingsretning. Statlige planretningslinjer skal være tydelige på mål og verdier som skal legges til grunn for planleggingen, og hvordan ulike interesser og hensyn skal forvaltes. Den regionale tilpasningen skal finnes igjen i regionale planer.

Gjeldende retningslinjer:

2018 Statlige planretningslinjer for klima- og energiplanlegging og klimatilpasning

2014 Statlige planretningslinjer for samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging

1995 Rikspolitiske retningslinjer for å styrke barn og unges interesser i planleggingen

2006 Forskrift om rammer for vannforvaltningen

2 Mål og delmål

Jeg ønsker meg et fylke som sikrer en levende natur, og beskytter vårt unike arts mangfold.

Kajsa Kirkhus (18) fra Brøttum

For å nå planens ambisjoner om å konkretisere en offensiv klima-, energi- og miljø-politikk, er det utarbeidet et hovedmål for hvert av de tre områdene klima, energi og miljø. Under hvert hovedmål er det tre delmål som synliggjør områder som er viktige for å nå hovedmålet.

Internasjonale og nasjonale målsettinger og klimaendringer, Innlandets muligheter, utfordringer og behov har lagt grunnlaget for mål og delmål.

Den regionale planen har en varighet fram til 2030, og målene viser en ønsket tilstand for innlandssamfunnet ved utgang av planperioden.

2.1 Klima

Hovedmål:

Innlandet er forberedt på et klima i endring og skal bli et lavutslippssamfunn innen 2050.

Delmål:

1. Innen 2030 har Innlandet redusert direkte klimagassutslipp med 55 % i forhold til utslippene i 1990.
2. Karbonrike arealer er ivaretatt og netto-opptaket av klimagasser er økt.
3. Innlandet er forberedt på, og er best mulig tilpasset, klimaendringene.

2.2 Energi

Hovedmål:

Innlandet har en ledende posisjon i omstillingen til, og bruken og produksjonen av fornybar energi.

Delmål:

1. I Innlandet er energieffektivisering et ledende premiss i den grønne omstillingen.
2. Energiproduksjonen i Innlandet har økt, og fornybarandelen er minst 80 % av Innlandets samlede energiforbruk.
3. Innlandet har et distribusjonsnett av energi som er pålitelig, nødvendig oppgradert og riktig dimensjonert.

2.3 Miljø

Hovedmål:

Innlandet tar vare på miljø, kulturmiljø og naturmangfold gjennom en bærekraftig forvaltning.

Delmål:

1. Utviklingen i Innlandet foregår med minst mulig nedbygging, fragmentering og ødelegging av natur- og jordbruksområder og kulturmiljø.
2. I Innlandet har vi robuste økosystemer som sikrer økosystemtjenester for kommende generasjoner.
3. I Innlandet har vi stanset tapet av viktige arter og naturtyper, og begrenset utbredelsen og spredningen av skadelige fremmede arter.

Definisjon på økosystemtjenester

+

Økosystemtjenester, eller naturgoder, er tjenester, goder eller produkter som den levende naturen gir oss, og som vi er helt avhengige av. Det skilles gjerne mellom:

- forsynende (eksempel mat, bioenergi, vann, fiber, medisin)
- regulerende (eksempel pollinering, flomdemping, klimaregulering)
- kulturelle (eksempel naturopplevelse, forskning, kunst)
- støttende tjenester (eksempel fotosyntese, kretsløp (vann, næring), arts-samarbeid).

Fundamentet for alle økosystemtjenestene er artsmangfoldet og velfungerende økosystemer.

Sigrun Myrvang

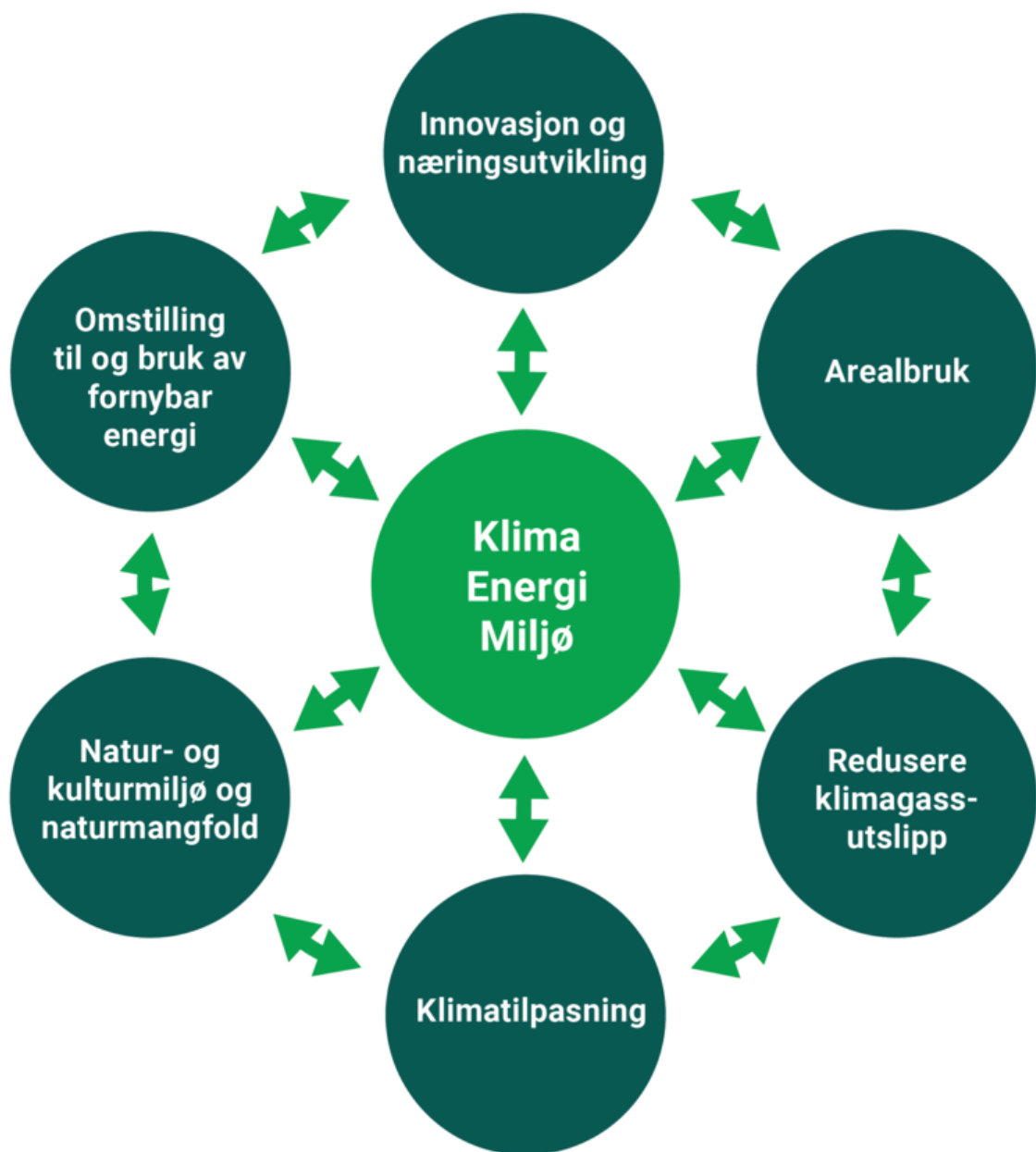
Odin Möllerfalk Dalen

2.4 Seks satsingsområder

For å nå planens hovedmål innenfor klima, energi og miljø er det valgt ut seks satsingsområder:

1. Innovasjon og næringsutvikling for grønn omstilling i Innlandet
2. Arealbruk
3. Redusere klimagassutslipp
4. Klimatilpasning
5. Natur- og kulturmiljø og naturmangfold
6. Omstilling til og bruk av, fornybar energi

Innenfor disse satsingsområdene beskriver vi, i kapittel tre, strategier for hvordan vi skal nå målene for klima, energi og miljø. Satsingsområdene påvirker alle tre hovedområdene.

Figur 5: De seks satsingsområdene for planen påvirker hverandre og hovedområdene.

3 Hvordan skal vi nå målene?

Vi skal nå målene gjennom strategier med tilhørende tiltak innenfor de seks satsingsområdene. Samtidig må strategiene tilpasses de regionale ulikhetene for å sikre og styrke kommunalt handlingsrom.

Regional plan skal ligge til grunn for regionale organers virksomhet og for kommunal og statlig planlegging og virksomhet i regionen.

Det er en forutsetning at nasjonale føringer og bestemmelser følges, der lokaldemokratiet vektlegges.

Strategiene er til dels overlappende, påvirker hverandre og kan være i innbyrdes strid.

Innlandet har store naturressurser som gir oss et fortrinn i det grønne skiftet. Utviklingen av Innlandet er avhengig av en bærekraftig forvaltning av disse. Når vi tilrettelegger for næringsutvikling, bedre infrastruktur og befolkningsvekst, må vi tenke helhetlige løsninger.

De følgende underkapitlene beskriver muligheter og utfordringer knyttet til de enkelte satsingsområdene, og tilhørende strategier.

Innlandet

Det er fint nå
Men tenk når
Når vi får sykkelstier til lange turer langs Mjøsa om sommeren
Når vi kan ta buss og tog hvor som helst
Når vi kan være stolte av hvem vi er, uansett
Når småbygdene reddes
Når alle er sammen og vi er ett Innland
Ikke hvis, men når
Ikke du og jeg, men vi
Ikke en, men alle

Utdrag av dikt skrevet av Hanna Jansen (17) fra Brøttum

3.1 Innovasjon og næringsutvikling for grønn omstilling i Innlandet

Innlandet må arbeide for å bli en viktig bidragsyter i det grønne skiftet både lokalt og nasjonalt. Dette vil kreve at næringslivet og offentlig sektor produserer og bruker varer og tjenester som ikke gir negative virkninger på klima og miljø.

Omstillingen er nødvendig for at næringslivet skal opprettholde konkurransekraften og øke verdiskapingen i lavutslippssamfunnet, som grunnlag for styrket bosetting og utvikling av arbeidsplasser i hele fylket. Det siste er viktig for å få aksept for omstillingen.

Innlandets fortrinn

Innlandet må satse på næringer der vi har fortrinn i form av naturressurser, beliggenhet og kompetanse. Innlandet har spesielt gode forutsetninger innen industri, bioøkonomi, reiseliv og bygg- og anleggssektoren.

Særlig viktig er bioøkonomi-sektoren, som er basert på produksjon og foredling av fornybare biologiske ressurser. Dette fordi vi er landets største landbruksregion. En firedel av arealet i fylket er produktiv skog, med stor binding av karbon. Vi har størst avvirkning fra skogen og høyest verdiskaping fra jordbruket, sammenlignet med andre fylker.

Innlandet har i tillegg komplette verdikjeder innenfor de fleste produksjonsområder både på jord- og skogbrukssiden, samt store og viktige kompetansemiljøer knyttet til utvikling av disse næringene. Mulighetene til å etablere fremtidsrettet energikrevende industri er også til stede.

Beiteressursene, både på innmark og utmark, har store verdier for jordbruket. Samtidig sørger aktivt beitebruk for karbonbinding. Setring og beiting er også viktig for det biologiske mangfoldet, kulturlandskapet og for dyrehelsen.

Nødvendige tiltak

For å redusere skadelig påvirkning på klima og miljø, må det gjennomføres tiltak innen mange av Innlandets ulike næringer.

Innenfor reiselivet må det utvikles gode løsninger for arealbruk, deling, transport og besøkshåndtering. Næringslivet må øke bruken av restressurser og sidestrømmer. Jordbruket må følge opp sin egen klimaplan, basert på jordbrukets intensjonsavtale med regjeringen. Bygg- og anleggssektoren må arbeide med klimavennlig materialbruk, restaurering av bygg, og utslippsfrie byggeplasser.

Ved en aktiv vare- og tjenesteproduksjon er det nødvendig med transport av både gods og mennesker. Arbeidet med å få transportnæringen til å ta i bruk fornybare energikilder og mer gods over på bane er derfor en viktig del av den grønne omstillingen.

Skogen er sentral i klimaarbeidet både gjennom binding av karbon gjennom fotosyntesen og lagring av karbon gjennom bruk av produkter fra skogen som alternativ til fossile innsatsfaktorer. Dette krever en aktiv forvaltning av skogressursene i Innlandet.

Sirkulærøkonomiske prinsipper

Det er viktig at alle næringer og offentlige virksomheter arbeider etter sirkulærøkonomiske prinsipper. Med dette menes å utnytte naturressurser og produkter så effektivt og så lenge som mulig, i et kretsløp der minst mulig ressurser går tapt. Vi må derfor arbeide for at de samme ressursene og produktene brukes flere ganger, og at nye eller etablerte bedrifter/verdikjeder utnytter sidestrømmer og overskuddsvarme.

Forskning og utviklingsarbeid

For å få til omstillingen må det satses sterkt på forskning og utviklingsarbeid. Gjennom økt kompetanse er det mulig å innovere i større grad enn i dag, og å utvikle nye teknologiske løsninger som reduserer klimafotavtrykket.

Innlandet har store og gode forskningsmiljøer på høyskolen og universitetet. Sammen med det etablerte næringslivet er dette en sentral kraft i arbeidet med klimavennlige løsninger. Andre viktige forutsetninger for å gjennomføre omstillingen er tilgang på arbeidskraft og kapital.

Offentlig innkjøp

Offentlig sektor gir i sine innkjøp viktige premisser for næringsaktørene. Strengere krav til miljø- og klimahensyn gir incentiver for grønne, bærekraftige innovasjoner. Det må derfor bygges opp kompetanse om hvordan klima, miljø og innovasjon kan vektlegges sterkere i det offentlige innkjøpssamarbeidet.

3.1.1 Slik gjør vi det i Innlandet

1. Gjennom forskning, innovasjon, kompetanseheving og utviklingsarbeid, bidrar vi til at alle næringer, bedrifter og offentlige virksomheter omstiller seg, og driver miljø- og klimavennlig og etter sirkulærøkonomiske prinsipper.
2. Innlandet er en pådriver i å utvikle ny og bedre teknologi som bidrar til effektiv bruk og gjenvinning av energi.
3. Vi bruker offentlige innkjøp aktivt for å bidra til grønn innovasjon i markedet. Dette gjør vi gjennom å stille krav om klima- og miljøvennlige løsninger og sirkulærøkonomiske prinsipper.
4. Ved større utviklingstiltak i reiselivet og rekreasjonsnæringen bruker vi prinsippene i besøksforvaltningen. Dette gjør vi for å styre ferdsel og reduserer mulige konflikter, både når det gjelder lokalmiljø, natur, kulturmiljø og dyreliv.
5. Vi etablerer nye og sikrer eksisterende arbeidsplasser basert på lokale ressurser og fortrinn, og som bidrar til nedgang i klimautslipp og utnytter mulighetene som klimaendringene gir. I Innlandet satser vi på mulighetene den grønne omstillingen gir, særlig innenfor bioøkonomien.

3.2 Arealbruk

IFK

Arealbruk griper inn i alle tre hovedtemaene klima, energi og miljø. Svært mange av de andre strategiene innenfor de øvrige satsingsområdene i planen får konsekvenser for arealbruken i Innlandet.

Arealene er under press

I Innlandet har vi en ambisjon om å ta vare på og utvikle arealene våre effektivt, helhetlig og tilpasset lokale forhold. Arealene er under press, og det er mange verdier og ressurser som skal tas vare på. Det er derfor viktig at vi bruker arealene våre effektivt, slik at vi i minst mulig grad bygger ned verdifull natur, matjord, friluftslivsområder med mer.

For å ruste oss mot klimaendringer, sikre trygge bomiljøer og solid infrastruktur, er helhetlig planlegging av arealene våre nødvendig. Helhetlig planlegging er også viktig for å redusere klimagassutslipp og negativ innvirkning på naturen.

Nedbygging og omdisponering av skog- og myrområder vil for eksempel føre til økte klimagassutslipp. Plassering av boliger, fritidsboliger og næringsbygg har også betydning for lokalsamfunnenes attraktivitet og næringsutvikling, samt muligheter for deltagelse i samfunnslivet for hele befolkningen. Dette må sees i sammenheng.

Samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging

Hvordan vi bruker arealene og utformer transporttilbudet betyr mye for vår hverdag og helse, steders attraktivitet, næringsutvikling og klima, miljø og natur. Ved å samordne bolig-, areal- og transportplanleggingen, er det mulig å forvalte arealene på en bærekraftig måte. Dette kan gjøres ved blant annet å utvikle effektive, klima- og miljøvennlige og samfunnsøkonomisk lønnsomme transportsystemer.

Det er vedtatt at Innlandet skal halvere de direkte utslippene av klimagasser i fylket innen 2030. Innlandet er spredtbygd, og har stor gjennomgangstrafikk. 40 % av utslippene våre kommer fra transportsektoren. Samordnet areal- og transportplanlegging i Innlandet er viktig for at vi skal nå målene om reduserte klimagassutslipp. Det er i tillegg et nasjonalt mål om å øke andelen som går, sykler og reiser kollektivt.

I videre arealforvaltning er det viktig å sikre løsninger som bidrar til å nå disse målene. Samtidig understreker vi at nettopp god plass og spredt boligbygging er et av de viktigste fortrinnene når det gjelder bostedsattraktivitet i mange distriktskommuner.

Det er store ulikheter mellom kommunene i Innlandet ut fra blant annet avstander, befolkningstetthet, næringsgrunnlag og økonomisk og sosial utvikling. Kommunens planlegging må ta hensyn til dette. Den geografisk differensierte planleggingen må også være i tråd med statlige planretningslinjer for en samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging.

Utbygging av arealer kan utfordre hensyn som kommunene skal ta til jordvern, naturområder og annet. En høy utnyttelse av arealene vil derfor gjøre det enklere for kommunene å ivareta spekteret av hensyn på en helhetlig og framtidsrettet måte. Fortetting av eksisterende arealer, knutepunkts- og tettstedsutvikling må foregå med god kvalitet for å ivareta bokvalitetshensyn, kulturmiljøer og blågrønn infrastruktur.

For å sikre trygge og attraktive sentrumsområder, må vi i planprosessene for eksempel ta hensyn til kulturmiljø, møte- og lekeplasser, gang- og sykkelveger, støy, folkehelse, blågrønne strukturer, overvannshåndtering, klimagassutslipp, varehandel, boligsosiale forhold og sikring av viktige natur- og landbruksarealer.

Blågrønn infrastruktur

+

blågrønn infrastruktur, også kalt grønne eller blå strukturer, er av Miljødirektoratet definert som “veven av store og små naturpregede områder i byer og tettsteder” (Miljødirektoratet 1994). I Plan- og bygningsloven av 2008 er grønnstruktur definert som et hovedformål i kommuneplanens arealdel, på linje med samferdselsanlegg, teknisk infrastruktur, bebyggelse og anlegg.

Både landarealer og vann og vassdrag inngår i begrepet, og det har blitt ekstra relevant i forbindelse med klimatilpasning.

“Med grønnstruktur menes et sammenhengende, eller tilnærmet sammenhengende, vegetasjonspreget område som ligger innenfor eller i tilknytning til en by eller et tettsted. Formålet gjør det mulig for kommunen å avgrense hovedstrukturen i grøntdrag og naturområder, gjennomgående turdrag og parker og større friområder, lekeområder og naturområder innen byggesonen. Grønnstrukturen vil binde de grønne områdene innenfor byggesonen sammen med friluftsområder utenfor. Friluftsområder vil inngå i LNF-områder (landbruks-, natur- og friluftsområde) i kommuneplanen.” (Odelstingsproposisjon nr. 32, 2007–2008).

Klimatilpasning

Klimaendringene gir utfordringer for dagens bruk av arealer i Innlandet. Det blir viktig å forebygge skade forårsaket av styrtregn, flom og ras. Dette er nærmere omtalt under satsingsområdet Klimatilpasning og i Regional plan for samfunnstryggleik.

Jordvernet skal styrkes

Økt sentralisering vil i mange tilfeller medføre et økt press på jordbruksarealer og arealer med natur- og kulturverdier. Jord- og skogbruk er viktige næringer i Innlandet, og det er viktig å ivareta produksjonsgrunnlaget.

Jordvern er avgjørende for matsikkerhet og beredskap. Regjeringen har varslet at jordvernet skal styrkes ytterligere. Per i dag er det fastsatt et jordvernsmål om at den årlige omdisponeringen av dyrket mark ikke skal overstige 3000 dekar innen 2025 samlet for hele landet. I Regional plan for samfunnstryggleik er matproduksjon og selvforsyning beskrevet nærmere.

Norges største hyttefylke

Innlandet er Norges største hyttefylke og bør gå foran i arbeidet for en nasjonal hyttepolitikk som synliggjør både de store ringvirkningene, mulighetene og utfordringene dette gir.

Det finnes nærmere 90 000 fritidsboliger i Innlandet. Dette tilsvarer at hver tredje bolig er en fritidsbolig. Enkelte kommuner har flere eller like mange fritidsboliger som helårsboliger.

Det er viktig å se planlegging av fritidsboliger i et kommunalt og regionalt perspektiv for å sørge for en bærekraftig utvikling og ta hensyn til klima-, energi- og miljøspørsmål. Samtidig må dette veies opp mot både den materielle og immaterielle verdiskapingen deltidsinnbyggerne gir i et fylke med krevende demografi, med nedgang i folketallet og en aldrende befolkning.

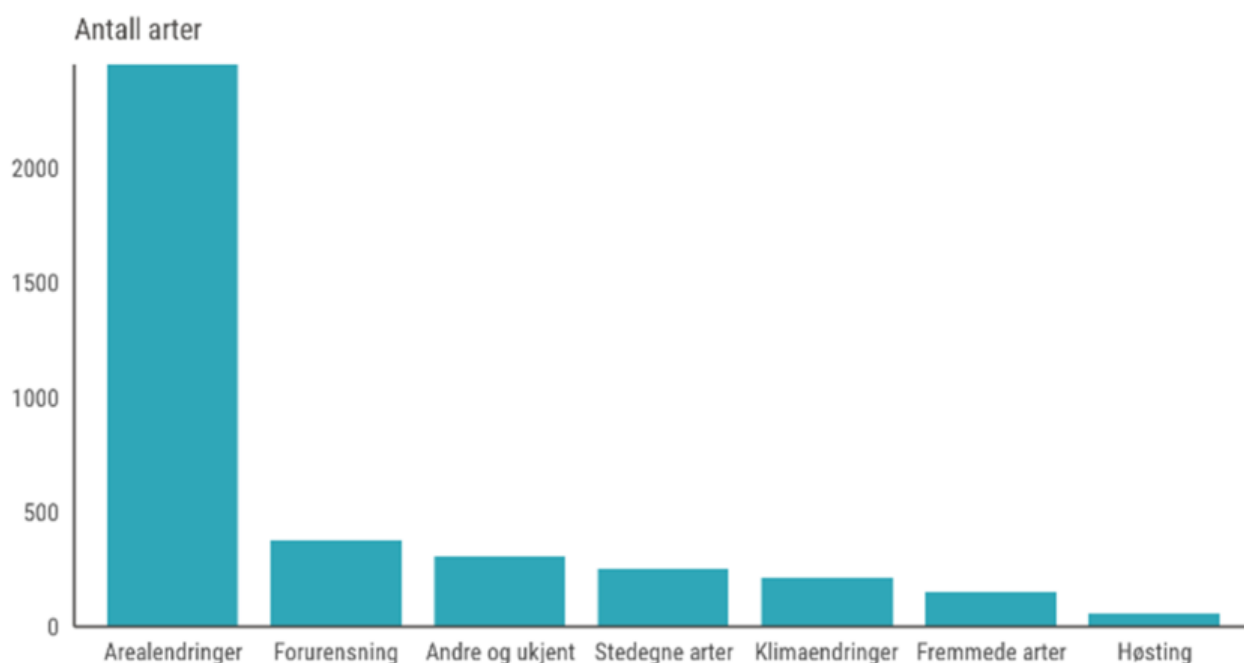
Innlandet mangler humankapital, og kan i større grad involvere og nyttiggjøre seg deltidsinnbyggerne. Avveiningen av de ulike verdiene må sees i sammenheng med lokale muligheter og begrensninger.

Kommunal- og distriktsdepartementet publiserte i 2022 en veileder om planlegging av fritidsboliger. Veilederen gir en oversikt over nasjonale føringer og hensyn som er viktige for å sikre en mer bærekraftig lokalisering, utbygging og bruk av fritidsboliger.

Innlandet fylkeskommune leder også et prosjekt om klimavennlig stedsutvikling i hyttekommuner. Gjennom prosjektet vil det publiseres en veileder som blir en regional versjon av den nasjonale veilederen.

Tap av naturmangfold

Ifølge FNs naturpanel og Norsk rødliste er endringer i arealbruk den største trusselen mot naturmangfoldet (se figur). Arealbruksendringer fører til en bit for bit-nedbygging med påfølgende oppsplitting og reduksjon i leveområder for mange arter og naturtyper. Nedbygging av arts- og karbonrike skog- og myrområder spesielt vil føre til økte klimagassutslipp og tap av biologisk mangfold. Arealbruksendringer fører også til reduksjon i produksjonsarealer som skog- og jordbruksområder.

Figur 6: Påvirkningsfaktorer på truede arter i fastlands-Norge med havområder sortert etter antall arter som påvirkes. Artsdatabanken (2021). Norsk rødliste for arter 2021.

Foto: Artsdatabanken

Skal vi stanse tapet av skog- og jordbruksområder, kulturmiljøer, naturmangfold og naturressurser, må vi så langt det lar seg gjøre unngå å bygge på mark som ikke har vært utbygd tidligere. Dette er også et viktig premiss for bærekraftig utvikling, der det ikke er rom for å forbruke arealer slik vi gjør i dag. Samtidig er det mange interesser og behov som skal ivaretas, og det er et stort behov for å arbeide videre med temaet bærekraftig arealforvaltning.

Areal- og naturregnskap

For å kunne nærme seg en bærekraftig arealforvaltning, må vi øke kunnskapen om arealene vi har. Vi må derfor utarbeide et areal- og naturregnskap, slik at dette tas i bruk som kunnskapsgrunnlag for arealforvaltningen lokalt og regionalt.

Et slikt regnskap vil gi oss kunnskap om dagens arealbruk fordelt på kategorier, og en mulighet til å følge utviklingen over tid. Kommunene vil få oversikt over arealer som er tatt i bruk, hvilke arealer som er øremerket for framtidig bruk i kommunens arealplaner (arealreserver) og hvilke områder som er egnet for fortetting og restaurering.

Dette vil gi en større forutsigbarhet i arbeid med arealplaner og legge et bedre grunnlag for arealgjenbruk fremfor å ta i bruk nye arealer. Arealregnskapet bør utarbeides sammen med det som omtales som natur- eller økosystemregnskap. Da inkluderes kunnskap om verdien av arealene.

Innlandet fylkeskommune vedtok i 2022 å utarbeide et areal- og naturregnskap for Innlandet fylke, og dette arbeidet har startet. Dette kan brukes enten som et verktøy og en del av kunnskapsgrunnlag for kommunene i Innlandet, eller som et grunnlag for å lage egne areal- og naturregnskap.

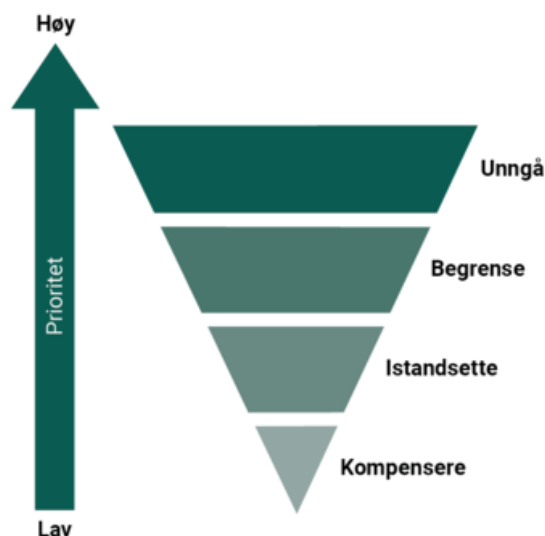
Bærekraftig arealforvaltning

+

Arealnøytralitet er et viktig grep på vegen mot en bærekraftig arealforvaltning. Arealnøytralitet betyr at vi må gjenbruke og fortette allerede utbygde arealer fremfor å bygge ut mer natur, og går derfor godt sammen med to andre prinsipp mange kommuner og fylkeskommuner i dag jobber ut ifra: arealeffektivitet og fortetting.

Arealnøytralitet er et relativt nytt begrep, men flere kommuner i Norge har allerede vedtatt mål om dette. I dette arbeidet vil gjenskaping og restaurering av tidligere tapt eller forringet natur bli vesentlig, spesielt der nye naturinngrep er uunngåelig og må kompenseres for.

I mange sammenhenger vises det til et system for hvordan hensynene til arealbruk bør være i planleggingen (se figur).

Prioritering av hensyn i arealplanleggingen. Vi må UNNGÅ vesentlige skadevirkninger ved for eksempel å endre/tilpasse lokalisering av tiltak. Vi må BEGRENSE ved å redusere vesentlige skadevirkninger, som ikke kan unngås. Vi må ISTANDSETTE eller restaurere vesentlige

I denne modellen er hovedmålet å unngå natur- og kulturområder som vil ha en vesentlig skadevirkning av inngrepet. Utbygde arealer er i praksis tapt som leveområde for mange av artene som levde der, og det kan ta svært lang tid, eller være umulig, å gjenskape ødelagt natur og kulturmiljøer.

I tillegg er gjenskaping og restaurering ofte veldig kostbart. Derfor kan det i mange tilfeller sies at det billigste klimatilpasningstiltaket vi kan gjøre er å ikke bygge ned naturen i første omgang. Dette vil også bidra til å ivareta naturressurser for kommende generasjoner.

Dersom det ikke er mulig å unngå inngrepet må neste prioritet være å forsøke å redusere skadevirkningen, videre restaurere områder som er tapt eller ødelagt, og nederst i tiltakshierarkiet kompensere for det som ikke kan unngås, begrenses eller reduseres.

Nasjonalregnskapet

+

I mars 2021 vedtok FN en internasjonal statistisk standard for utvidelse av nasjonalregnskapet, slik at naturgrunnlagets verdi for samfunnet kan måles, også kalt et økosystemregnskap.

Nasjonalregnskapet gir oversikt over tilstanden og utviklingen i norsk økonomi. Sentrale størrelser i regnskapet er bruttonasjonalprodukt (BNP), forbruk, bruttoinvestering, eksport og import, sysselsetting og lønn, lønnsomhet i næringer og produktivitet. Nasjonalregnskapet er Norges regnskap for verdiskaping.

Nasjonalregnskapet inneholder kun forhold som kan verdsettes i kroner og øre. Økosystemenes bidrag til verdiskaping i ulike sektorer i økonomien, inkludert det offentlige og husstander, er stort sett ikke synlig i dagens nasjonalregnskap. Dette innebærer at hverken forringelse av natur eller de positive bidragene fra naturen inngår i dagens økonomiske statistikk (NINA.no).

Arealregnskap

+

Et arealregnskap er et mulig verktøy som kan gjøre det tydeligere for kommunene hvor mye arealer de legger opp til at skal utbygges i årene fremover, hvor mye arealer som er tatt i bruk, samt skape en bevissthet om hvor mye dyrkbar jord eller områder med naturmangfold som blir borte (Regjeringen.no).

Naturregnskap

+

Definisjonen er at et naturregnskap, eller økosystemregnskap, kan brukes til å systematisere kunnskap om naturens goder og tjenester og bidra til bedre beslutninger for en bærekraftig utvikling. Regjeringen kaller det naturregnskap, ([Hurdalsplattformen 2021-25, s.32](#)). SSB jobber nå med å iverksette standarden, der Nordre Follo kommune og Viken fylkeskommune er piloter. FNs nye standard (2021) kaller det et økosystemregnskap (siden det er umulig å kartlegge all natur på artsnivå).

Regnskapet har som hovedformål å synliggjøre økosystemenes bidrag til ulike deler av nasjonaløkonomien. Regnskapet kan også brukes til å dokumentere økosystemenes bidrag til menneskelig velferd, jobber og levebrød og rapportere på oppnåelse av FNs bærekraftsmål. Standarden presiserer at statistikken skal være beslutningsrelevant. Det vil si at landene kan utvikle statistikk på viktige forvaltningsrelevante tema (NINA.no).

3.2.1 Slik gjør vi det i Innlandet

1. Vi arbeider for at det både på regionalt og kommunalt nivå utarbeides og tas i bruk et areal- og naturregnskap når grunnlaget for dette er på plass.
2. Vi vurderer å gjenbruke og fortette eksisterende bebygde arealer, framfor å ta i bruk ubebygde arealer.
3. Vi ser utbyggingsmønstre og transportbehov i sammenheng. Gjennom en samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging begrenser vi transportbehovet og legger til rette for klima- og miljøvennlige transportformer. Tettsted- og byutvikling skjer med god kvalitet, der vi ivaretar hensyn til uteområder, eksisterende bygningsmiljøer, lysforhold og miljøkvalitet. Samtidig ivaretar vi de bostedskvaliteter som god plass og spredt bosetning gir.
4. Vi vurderer utbygging av fornybar energi opp mot en bærekraftig forvaltning hvor verdien av natur og produktive landbruksområder og kulturmiljø vektles høyt.
5. Vi lokaliserer fortrinnsvis fritidsboliger i tilknytning til eksisterende strukturer som serviceområder og annen infrastruktur.
6. Vi anbefaler at det kommunalt eller interkommunalt blir definert en langsiktig utbyggingsgrense mot fjell og utmark. Dette må være lokalt forankret.
7. Vi følger opp den nasjonale jordvernstrategien. Omdisponering av dyrka jord skal være under 10 % av nasjonalt mål. Med dagens jordvernmål (2022) tilsvarer dette under 300 dekar årlig omdisponering i Innlandet.

3.3 Redusere klimagassutslipp

Innlandet skal være et lavutslippssamfunn innen 2050. Vi har gjennom [Parisavtalen](#), «Lov om klimamål» og 2030-agendaen forpliktet oss til å kutte klimagassutslipp og å følge opp [FNs bærekraftsmål](#). Mål nr. 13 *Stoppe klimaendringene* er spesielt viktig. Det utarbeides et årlig klimaregnskap for Innlandssamfunnet. Dette er viktig for å følge utviklingen over tid. Miljødirektoratet har ansvaret for å rapportere norske utslipp og opptak av klimagasser fra alle sektorer. [Klimagassregnskap for Norge - Miljødirektoratet \(miljodirektoratet.no\)](#).

Rask reduksjon av utslipp

Vi må kutte klimagassutslippene våre mye raskere, og i et større omfang enn vi gjør nå. Det er politisk vedtatt at Innlandet skal halvere de direkte utslippene av klimagasser i Innlandet innen 2030. (Direkte utslipp er klimagassutslipp som foregår innenfor et bestemt geografisk område, som for eksempel et land, et fylke eller en kommune.)

Helt konkret innebærer det å redusere utslippene med mer enn 1,2 millioner tonn CO₂-ekvivalenter (oppvarmingseffekten av en klimagass) fra 2018 til 2030.

Avhengig av bil

Innlandet binder Norge sammen. Det går mye person- og godstransport gjennom fylket vårt. Vi er Norges mest spredtbygde fylke der 40 % bor i spredtbygd strøk, sammenliknet med en andel mellom 11–28 % i de andre fylkene. Det vil si at vi i store deler av fylket vårt er avhengige av privatbil i hverdagen.

Konsekvensen av dette er at utslipp fra person- og godstransport utgjør nesten 40 % av de direkte klimagassutslippene i fylket vårt. Dette skyldes både spredtbygd bosetting og en stor andel gjennomgangstrafikk. Utslippene fra tunge kjøretøy alene utgjør mer enn 20 % av de direkte klimagassutslippene i Innlandet.

For å bidra til å redusere klimagassutslipp, må vi også endre reisevanene våre. Spesielt i og mellom byer og tettsteder hvor det er tilrettelagt, eller kan tilrettelegges, for gåing, sykling og kollektivtransport. I tillegg må vi ta i bruk ny teknologi og legge til rette for smartere logistikk og deleordninger, for både person- og varetransport.

Når kommuner, fylkeskommuner, regional stat og næringslivet vurderer lokalisering av næringsvirksomhet, boliger og servicefunksjoner, må man vurdere hvordan dette påvirker økt transport opp mot klimaregnskapet.

Infrastrukturen for elektrisk lading og andre nullutslippsløsninger som hydrogen og biogass for lette og tunge kjøretøy, må utvikles for å legge til rette for slik bruk i hele fylket. I tillegg må vi jobbe for å få mer person- og godstransport over på jernbanen.

Klimavennlig jordbruk

Det er fire overordna mål for jordbrukspolitikken i Norge:

- matsikkerhet og beredskap,
- landbruk over hele landet,
- økt verdiskaping
- bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser

Klimagassutslippene fra jordbruket utgjør ca. 40 % av de samlede direkte utslippene i Innlandet. Samtidig er jordbruket en del av løsningen i det grønne skiftet, det er viktig for matproduksjon og -trygghet, arbeidsplasser, spredt bosetting og opprettholdelse av kulturlandskap.

Lokal foredling av ressursene som finnes i Innlandet er viktig for å redusere transporten. Vi kan få et mer klimavennlig jordbruk ved å følge opp «[Intensjonsavtalen mellom jordbruket og regjeringen](#) for reduserte klimagassutslipp» og ved å legge til rette for at vi når målene i [Landbrukets klimaplan](#).

Intensjonsavtalen gjelder for perioden 2021-2030, og er utgangspunktet for statens klimaarbeid i jordbrukssektoren. Avtalen innebærer blant annet at regjeringen vil jobbe for å redusere matsvinn, og at

matforbruket i befolkningen i størst mulig grad blir i tråd med nasjonale kostholdsråd. Landbrukets klimaplan inneholder klimagassreducerende tiltak innen blant annet avl, transport, oppvarming, gjødselhåndtering og bruk av ny teknologi.

Etableringen av Bionova i Innlandet er også en viktig pådriver for å bidra til reduksjon av klimagassutslipp og økt opptak og lagring av karbon i jord på gårdsnivå. De bidrar også til en økt verdiskapning gjennom en mer ressurseffektiv og sirkulær bioøkonomi.

Opptak av klimagasser

Arealer som skog, utmark, vann og myr, beite og dyrket mark både tar opp og lagrer klimagasser fra atmosfæren. Myr, skog og jordbruksarealer er de mest karbonrike arealene. Dette er arealer som tar opp og lagrer CO₂ fra atmosfæren og binder karbon gjennom fotosyntesen. I 2015 tilsvarte netto-opptaket av klimagasser i arealene våre 4,5 millioner tonn CO₂-ekvivalenter. Dette innebærer at opptaket er redusert. Denne reduksjonen av opptaket av klimagasser må bremses. I perioden 2010-2015 er netto-opptaket i arealer blitt redusert med en tredel.

Opptak av klimagasser i skog

Skogen står alene for et netto-opptak på nesten 2,6 millioner tonn CO₂-ekvivalenter. Framskrivninger viser at det forventes en nedadgående trend i opptaket av karbon i skog fram mot 2050.

Det reduserte opptaket som ventes framover, skyldes at mye av skogen som ble plantet etter andre verdenskrig vil bli hogstmoden de nærmeste årene. Skog som aldres vokser saktere, og tar opp mindre CO₂. Etter 2050 vil opptaket stabiliseres og deretter øke fram mot 2100.

Det er et mål for planperioden at vi skal kunne snu denne utviklingen tidligere ved å iverksette tiltak for å øke opptaket i skog, redusere nedbyggingen av skog og myr, og kutte i utslippene fra annen arealbruk. Å ivareta og skjøtte de produktive skogarealene vil være viktig for å beholde og øke opptak i skog. Dette må gjøres på en måte som ikke er til skade for økosystemene.

Store indirekte utslipp

Forbruket vårt forårsaker store klimagassutslipp også andre steder i verden, det vil si utslipp som stammer fra energiforbruket vårt og fra forbruk av varer og tjenester. Disse indirekte klimagassutslippene våre er mange ganger større enn de direkte utslippene.

Innlendingenes klimafotavtrykk tilsvarer et utslipp på ca. 11 tonn CO₂-ekvivalenter i året per innbygger per år. Klimafotavtrykk vårt er summen av de direkte og indirekte utslippene vi forårsaker.

For å redusere disse utslippene til anbefalte 3 tonn per innbygger per år innen 2030, må vi finne nye måter å forbruke varer og tjenester på, med mindre forbruk og mer gjenbruk. Vi må stille strengere krav til klima- og miljøhensyn i større anskaffelser.

For å nå målet om å redusere utslippet av klimagasser, må også utslippene fra bygg- og anleggssektoren reduseres. Det er et stort behov for å redusere direkte utslipp fra byggefasen, redusere indirekte utslipp fra forbruk av byggematerialer og å redusere energibruken i drift.

3.3.1 Slik gjør vi det i Innlandet

1. Vi videreutvikler innlandssamfunnets kompetanse innenfor klima, miljø og energibruk for å forsterke innsatsen med klimagassreducerende tiltak.
2. Vi er pådrivere for å halvere utslippene fra vegtrafikken i Innlandet. Dette gjør vi ved å stimulere til smartere reisevalg, få flere til å gå, sykle og reise kollektivt, og ved å legge til rette for grønn nyttetransport, transportterminaler og -korridorer.
3. Vi stiller krav om fossilfrie bygg- og anleggsplasser. Vi stiller også krav om rehabilitering før nybygging, og vi bygger med lavt klimafotavtrykk.
4. Vi legger til rette for at målene i Landbrukets klimaplan kan nås.
5. Vi legger til rette for at hele innlandssamfunnet gjør nødvendige forbruksendringer, slik at vi sammen får en reduksjon av forbruksbaserte utslipp.
6. Vi forebygger avfallsproduksjon ved å øke andelen ombruk og materialgjenvinning, og sikrer god utnyttelse av avfall.
7. Vi reduserer nedbygging og omdisponering av skog, myr og andre karbonrike arealer. Vi forsterker arbeidet med skogtiltak for å øke opptaket av klimagasser.
8. Vi øker den offentlige innkjøpskompetansen innen klima, miljø og energibruk, slik at offentlige innkjøp kan bli mer klima- og miljøvennlige.

3.4 Klimatilpasning

Selv om reduksjon av klimagassutslipp er den viktigste måten å forebygge negative konsekvenser av klimaendringene på, er det samtidig nødvendig å gjøre innlandssamfunnet rustet til å møte et endret klima.

Klimaendringer

Klimaendringene fører til at vi må være forberedt på at værrelaterte hendelser kan skje på andre steder, på andre tider av året enn vi er vant til, og at de kan skje oftere.

I Innlandet forventer vi at episoder med kraftig nedbør vil øke vesentlig både i intensitet og hyppighet i framtiden. Vi må forvente flere og større regnflommer og mer vind. I mindre bekker og elver må vi forvente en økning i flomvannføringen. Utfordringer med overvann vil bli større enn i dag.

Til sammen gir dette økt fare for jord-, flom- og sørpeskred. Høyere temperaturer og økt fordamping vil føre til økt sannsynlighet for tørke og skogbrann om sommeren. I Regional plan for samfunnstryggleik er naturfare og klimaendringer beskrevet nærmere.

Miljødirektoratet definerer naturfare som en fellesbetegnelse for naturlige prosesser som skyldes kombinasjonen klima, grunnforhold og topografi slik som skred, flom og stormflo.

Klimaendringenes påvirkning av naturen er større og mer omfattende enn tidligere antatt, og fører allerede til ødeleggelser for mennesker og av natur ([FNs klimapanel \(IPCC\) andre del, sjette hovedrapport](#)). Hvis vi ikke forbereder og tilpasser oss, vil klimaendringene få store konsekvenser for samfunnet vårt. Vi må ta høyde for at temperaturøkningen, og dermed konsekvensene, blir høyere enn målene som er satt i Paris-avtalen.

Store skader i Innlandet

De siste ti årene har forsikringsselskapene i Norge utbetalt en samlet erstatning på rundt 30 milliarder kroner for skader på bygninger og innbo, samt skogskader som kan skyldes naturhendelser eller vær. Utbetalingene viser at Innlandet er hardest rammet i landet når man ser på erstatninger utbetalt etter flom- og skredhendelser.

Hendelsene påvirker mange sektorer og er krevende for samfunnet økonomisk. Vind-, flom- og skredhendelser vil kunne påvirke oss i enda større grad i framtida om vi ikke gjør forebyggende tiltak og fremtidsrettede valg.

Landbruks- og skognæringene må tilpasses slik at vi reduserer de negative effektene som følge av klimaendringene både for egen produksjon og for resten av samfunnet.

Fokus på naturbaserte løsninger

Hvis vi velger naturbaserte løsninger, er vi bedre rustet til å møte klimaendringene. Da reduseres samtidig faren for naturskade og overvann. Vi må velge naturbaserte løsninger og vektlegge restaurering av natur, da dette også bidrar til å trygge våre naturverdier.

En bekk som renner åpent i landskapet vil kunne håndtere mer vann enn om den var lagt i rør. Den har også et større artsmangfold. Flom i en elv med naturlig elveløp og plass til vannet i flommarkskoger og brede kantsoner vil forårsake mindre skade enn en utrettet og kanalisert elv.

Fokus på blå-grønne løsninger i et område med tette flater vil kunne fordrøye overflatevannet og redusere fare for skader når vi opplever kraftig regn. I tillegg vil det gi positive effekter i form av vannrensing, trivsel for befolkningen, økt biologisk mangfold og folkehelse.

Flommarkskog er skog som ligger nær bekker, elver og vann som jevnlig flommer over og etterlater seg slam. Slik skog finnes over hele landet, men dekker bare små areal. (Store norske leksikon)

Fordrøyning er en prosess hvor regn-, flom- eller spillvann holdes tilbake for å dempe og forsinke avrenning til områder som ligger nedstrøms. Dette kan forebygge flomskader. Fordrøyning som kombineres med infiltrasjon optimaliserer overvannshåndteringen ytterligere (Norges Geologiske Undersøkelser).

Forskning og utvikling

Ved å støtte og delta i fremtidsrettede forsknings- og innovasjonsprosjekter om klimaendringer og klimatilpasning, vil vi øke kunnskapsnivået og velge løsninger hvor vi utnytter mulighetene som ligger i et klima i endring. Innlandet fylkeskommune har signert en avtale med EU om å støtte opp under arbeidet med klimatilpasning i Europa.

Landbruk

Det er behov for å øke kunnskapsgrunnlaget om klimaeffekter av ulike måter å drive landbruk på. Det er viktig at Innlandet er pådriver for en bærekraftig utvikling av skogbruket for framtiden, både med hensyn til hogst, nyplanting og forvaltning av Innlandets skogsområder. Jordbruket er i ferd med å omstille seg for å møte klimaendringene. Innlandet har viktige kompetansemiljøer som bidrar på dette området.

3.4.1 Slik gjør vi det i Innlandet

1. Vi har god kunnskap om lokale og regionale utfordringer og konsekvenser av et endret klima. Dette gjør at alle sektorer er best mulig rustet til å håndtere de utfordringene de står overfor.
2. Arealplanlegging og tiltak gjennomføres på en slik måte at fare for hendelser som følge av naturfare og klimaendringer reduseres. Vi prioriterer naturbaserte løsninger i arbeidet med klimatilpasning der det er mulig.
3. Innlandssamfunnet utnytter mulighetene for verdiskaping som ligger i et klima i endring.

3.5 Natur- og kulturmiljø og naturmangfold

Natur og økosystemer

Naturen og fotosyntesen er grunnsteiner i menneskets eksistens. Naturen gir oss velferd gjennom å fordele ferskvann, regulere klimaet, pollinere en stor andel av matplantene, forebygge naturskader og mye mer. Økosystemene tar også opp mye av de menneskeskapte karbonutslippene. Det kan derfor sies at det å ta vare på naturen kanskje er det billigste og enkleste klimatiltaket vi kan gjøre.

Robuste økosystemer er bedre rustet til å stå imot endringer som følge av framtidige klimaendringer. Naturen og kulturlandskapet er også viktig for oss for rekreasjon, læring, friluftsliv, jakt- og fiske, og kulturell identitet.

Robuste økosystemer

+

Robuste økosystemer brukes for å omtale økosystemers motstandsdyktighet og «resiliens» ved klimaendringer og forstyrrelser. Motstandsdyktighet (resistance) beskriver økosystemets evne til å tåle klimaendringer og forstyrrelser og forbli innenfor en viss tilstand. Resiliens (resilience) beskriver økosystemets evne til å innhente seg etter klimaendringer og forstyrrelser. Selv om begrepene ikke er strengt vitenskapelig definert, er begge begrepene tett knyttet til den økologiske tilstanden og opprettholdelse av økosystemets variasjon og funksjon. (Stortingsmelding 14 (2015–2016))

I dag blir økosystemer og arter globalt ødelagt, truet og utryddet i en skala som vi aldri før har opplevd. Hovedårsaken til dette er endringer i arealbruk.

Mange økosystemer i skog, kulturlandskap, våtmarker, vassdrag og fjell er i dag helt eller delvis endret som følge av menneskelige inngrep og forstyrrelser. Arealbruksendring som påvirkning på truet natur i Norge fordeler seg relativt likt mellom jord- og skogbruk, og andre arealbruksendringer som boligbygging, veibygging og energianlegg.

Påvirkningsfaktorer i landbruket er endrete driftsformer, oppdyrking, grøfting og drenering av myr og våtmarksområder, samt moderne skogsdrift og etablering av monokulturer. Det internasjonale naturpanelet (Ipbes) fremskaffer økt kunnskap og bidrar til å hindre tap av biologisk mangfold og økosystemtjenester.

Kulturmiljø

Kulturmiljø omfatter kulturminner og kulturlandskap, som er ikke-fornybare kunnskaps- og opplevelsesressurser. Det gjøres større satsinger på landskapsnivå for å sikre at utviklingen i områdene er i tråd med bærekraftsmålene.

Eksempelvis har jordbrukets kulturlandskap stor kulturhistorisk verdi. Naturtypene i dette kulturlandskapet er blant de mest artsrike vi har i Norge, og bidrar sterkt til det biologiske mangfoldet. Verneverdige og fredete bygninger inngår i flere av disse landskapene.

Kulturmiljø, kulturminner og kulturlandskap

+

- Med **kulturminner** menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.
- Med **kulturmiljøer** menes områder hvor kulturminner inngår som en del av en større helhet eller sammenheng.
- **Kulturlandskap** omfatter alt landskap som er påvirket av mennesker.

Natur for framtiden

I tillegg til å ivareta naturen, har vi mulighet til å reparere og forbedre natur og økosystemer som er ødelagt eller forstyrret. Gjennom restaurering og reetablering av natur og kulturlandskap kan vi tilbakeføre og ivareta naturmangfold og viktige økologiske funksjonsområder som tidligere har gått tapt.

Det ligger også et potensial for framtidige arbeidsplasser innen naturrestaurering og klimatilpasningstiltak.

I Innlandet er det viktig å ta vare på en variert jordbruksstruktur, som sikrer fortsatt beitebruk og seterdrift for å både sikre selvforsyning og opprettholde kulturlandskapet og arts mangfoldet.

Økologiske funksjonsområder

+

Definisjon fra Naturmangfoldloven: økologisk funksjonsområde er et område med avgrensning som kan endre seg over tid, og som oppfyller en økologisk funksjon for en art, slik som gyteområde, oppvekstområde, larvedriftsområde, vandrings- og trekkruiter, beiteområde, hiområde, myte- eller hårfellingsområde, overnattingsområde, spill- eller parringsområde, trekkvei, yngleområde, overvintringsområde og leveområde.

Miljødirektoratet har utarbeidet en veileder for å ta hensyn til leveområder for bestemte arter i arealplanleggingen

Forvaltning av ressurser

Det ligger et stort uutnyttet potensial, både nærings- og rekreasjonsmessig, i våre vilt- og fiskeressurser. Dette krever en aktiv og samordnet forvaltning for å unngå negative konsekvenser, og en god balanse for alle samfunnsinteresser.

Innlandet har helt eller delvis seks av de ti nasjonale villreinområdene innenfor sine fylkesgrenser. I 2021 havnet villreinen på Norsk rødliste for arter som er nært truet, og fikk i 2022 en egen kvalitetsnorm. Innlandet har fire regionale villreinplaner. Regional plan for Forollhogna, Dovrefjellområdet, Rondana-Sølnkletten og Ottadalsområdet.

Vann er en felles ressurs som har stor betydning for bærekraftig samfunnsutvikling. Vannkraft og flomvern påvirker vannmiljøet mange steder. For å ivareta vannmiljøet best mulig, er det vedtatt miljømål for alt vann i egne regionale planer for vannforvaltning. Godt vannmiljø er viktig for et rent og trygt drikkevann, god badevannskvalitet, attraktive boligområder, gode rekreasjonsområder, god folkehelse, biologisk mangfold, trygg sjømat, reiseliv og turisme, lokal verdiskaping og næringsutvikling.

Forurensing

Forurensing skjer både i vann, i jordsmonn, i luft og i vegetasjon. Det kan få katastrofale følger for natur og plante- og dyrearter. Både miljøgifter, farlig avfall, luft- og støyforurensing er alvorlige trusler mot helsa vår, miljøet og den framtidige matforsyningen.

Miljøgiftene kommer fra mange kilder, og det varierer mye hvor mye skade de kan gjøre. Industrien, vedfyring og veitrafikk er viktige kilder til utslipp av flere tungmetaller og organiske miljøgifter.

Mye vann i Innlandet har god vannkvalitet, og ca. 80 % av vannet har god eller svært god økologisk tilstand. Likevel påvirkes mange vassdrag i Innlandet negativt på ulike måter. Avrenning og utslipp fra avløp, jordbruk og skogbruk, fremmede arter og avrenning fra gruver påvirker vannkvaliteten i mange sjøer, elver og bekker. Gjennom vedtatte regionale vannforvaltningsplaner er det fastsatt miljømål for alle sjøer, bekker og elver.

Mjøsa er en av Norges viktigste ferskvannsressurser. Norsk institutt for vannforskning (NIVA) og Norsk institutt for naturforskning (NINA) har på oppdrag av Miljødirektoratet utarbeidet en rapport om økologisk tilstand i ni av Norges største innsjøer. Den bekrefter en urovekkende utvikling i Mjøsa, med økt tilførsel av fosfor og nitrogen, blant annet fra landbruket og husholdninger. Dette skaper økt algevekst som kan være uheldig for blant annet badevann, fisk og annet liv i innsjøen.

De senere årene ser en også at tilstanden i Oslofjorden har blitt kraftig forverret. Hovedårsaken til dette er økt nitrogeninnhold i fjorden som følge av utslipp fra avløp og jordbruk i elvene rundt Oslofjorden. Innlandet står for en betydelig andel av næringstilførselen. Vi har derfor en stor oppgave de neste årene i å få redusert disse utslippene. Dette krever store tiltak, spesielt i landbruket og i kommunalt og privat avløp.

Plastavfall på avveie utgjør også et stort problem, særlig fordi det brytes så langsomt ned. Spredning av mikroplast er et raskt økende og svært alvorlig globalt miljøproblem.

I Innlandet er det stor aktivitet i bygge- og anleggsbransjen, både på vei, bane og innen boligbygging. Massehåndtering er viktig. Anleggsarbeid kan medføre betydelig skade på miljøet, blant annet ved at store mengder partikler/slam og en rekke andre forurensingskomponenter finner veien til vann og vassdrag. Partiklene fra anleggsarbeid kan være svært skadelige for blant annet fisk og bunndyr. Anleggsvann vil også typisk kunne ha høyt innhold av miljøgifter og tungmetaller, høy pH og nitrogenforbindelser.

Husdyrhold medfører utslipp av metan til luft, mens mikrobiologiske prosesser i jordsmonnet leder til utslipp av N_2O . Bruk av gjødsel samt drift av siloer medfører utslipp av NH_3 . Kunnskap om størrelsen på disse utslippene under ulike forhold og driftsmetoder er viktig.

Lysforurensing er en økende utfordring, spesielt i fritidsboligområder. Dette kan påvirke både dyr og mennesker.

Støy rammer stadig flere, og i 2019 var antallet støyrammede det høyeste på 20 år ifølge Statistisk sentralbyrå. Veitrafikk er den klart største kilden til støyplager i Norge.

Se klima og natur i sammenheng

Klima og natur henger sammen. For å forstå sammenhengen kreves mer kunnskap og forståelse, forsterket innsats og nye framgangsmåter. For at vi skal kunne nå de regionale, nasjonale og internasjonale klima- og miljømålene, må vi sørge for at framtidig utvikling av innlandssamfunnet reduserer, og på lengre sikt stopper, videre tap av naturmangfold, kulturmiljøer og utslipp av klimagasser.

Eksempler på interessekonflikter

+

Det er flere mål- og interessekonflikter på tiltaksnivå mellom klima, energi og miljø.

For eksempel vil etablering av ulike anlegg til fornybar energi (vindmøller, solcelleanlegg, vasskraftverk, batteriparker og så videre) ofte etableres i naturrike områder som har en direkte negativ konsekvens for det

biologiske mangfoldet.

Ulike klimatiltak som planting av trær og gjødsling av skog vil kunne føre til monokulturer av skog med veldig lavt biologisk mangfold, samtidig som det er usikkert hvilken effekt gjødsling av skog vil kunne ha på andre deler av økosystemet.

Samtidig kan også mange av klimaløsningene ha en positiv effekt på det biologiske mangfoldet. Klimatiltak i form av å bevare kantsoner mot vassdrag som flomsikring, vil også bidra som viktige habitater og faunakorridorer for mange arter. Fokus på bruk av kollektivtransport kan redusere behovet for å bygge ut veier i like stor grad. Og gjenbruk av bygninger kan føre til mindre tap av natur til ny bebyggelse.

Eksempelene er mange flere i begge retninger, men det er uansett viktig at vi forsøker å komme med løsninger som ikke går på bekostning av naturmangfoldet. Og dersom det må gjøres, må dette kompenseres for ved å gi noe tilbake til naturen.

I den nyeste rapporten til FNs naturpanel (IPBES 2022) løftes verdien av natur opp på dagsorden. Ifølge rapporten taper som regel naturen i beslutning- og planprosesser fordi andre alternativer ofte er mer økonomisk lønnsomt, og at planleggingen ofte er i et kortere tidsperspektiv. På lang sikt vil dette kunne føre til tap av viktige økosystemtjenester som rent vann og ren luft, friluftsliv og folkehelse, mat og medisiner, og ikke minst naturens egenverdi. Rapporten peker derfor på viktigheten av å løfte hensynet til å ivareta natur i alle beslutningsprosesser for å sørge for at vi ivaretar disse ressursene også for de som kommer etter oss.

3.5.1 Slik gjør vi det i Innlandet

1. Vi ivaretar naturlige bestander av arter, sikrer genetisk mangfold og ivaretar arters leveområder og viktige økologiske funksjonsområder på land og i vann.
2. Vi ivaretar karbonrike arealer, som skog, myr- og våtmarksområder, for å bevare leveområder, og opprettholde lagring og opptak av klimagasser. Vi legger til rette for restaurering av allerede ødelagte områder.
3. Vi bruker kunnskap fra kulturarvsfeltet for å sikre kulturhistoriske kvaliteter og naturverdier i landskapene, og for å bidra til opplevelsen av dem.
4. Vi bidrar til vern av natur og landskap for å ivareta sårbare arter og naturtyper, og verner skog i Innlandet i tråd med nasjonale målsettinger. Lokal involvering og medvirkning skal sikres i verneplanprosesser.
5. Vi har ikke forurensing eller forurensning som skader helse eller miljø på land eller i vann, og vi reduserer mengden lys og støyforurensing.

3.6 Omstilling til og bruk av, fornybar energi

Fram mot 2030 forventer vi en betydelig vekst i kraftforbruket i Norge, hovedsakelig drevet av økt forbruk i kraftintensiv industri og elektrifisering av transport.

(NVE Rapport nr. 20/2022).

Økt etterspørsel etter energi gir store utfordringer og muligheter. Skal Innlandet dekke sitt framtidige energibehov må vi bli mer energieffektive, øke produksjonen og forsterke kraftnettet. Ved økt produksjon må dette skje så skånsomt som mulig for ikke å komme i konflikt med natur- og kulturverdier på land, og ivareta naturmiljøet i og langs vassdrag.

Kraftnettet

Kraftnettet må være riktig dimensjonert for å ivareta strømforsyningen for Innlandets kraftbehov. Dersom kraftproduksjonen, og/eller forbruket øker, må kraftnettet forsterkes. Nye kraftlinjer legger beslag på store arealer. Det må her vurderes om eksisterende linjetraseer kan benyttes, eller det må gjøres så skånsomme inngrep som mulig. Skal Innlandet lykkes i å videreutvikle næringslivet, er vi avhengig av en stabil forsyning av strøm.

Kraftnett

+

I Norge består kraftnettet av transmisjonsnett, regionalnett og distribusjonsnett. Forskjellen mellom disse ligger i spenningsnivået de kan overføre.

Transmisjonsnett

Statnett er eier av transmisjonsnettet. Det binder sammen store produsenter og forbrukere, og har det høyeste spenningsnivået.

Regionalnett

Regionalnettet binder ofte sammen transmisjonsnettet og distribusjonsnettet, og kan også omfatte produksjons- og forbruksradialer (linje fra et forbruksuttak til nettet) på høyere spenningsnivå.

Distribusjonsnett

Distribusjonsnett er de lokale kraftnettene som vanligvis sørger for distribusjon av kraft til mindre sluttbrukere, som husholdninger og småindustri.

Utfasing av fossil energi

En viktig del av det grønne skiftet innebærer at fossil energi fases ut og erstattes med fornybar energi. For å oppnå det nasjonale målet om et lavutslippssamfunn innen 2050 er dette en nødvendig omstilling. Innlandet skal bidra sterkt til dette skiftet gjennom strategier og tiltak som skal støtte kommunene og næringslivet i arbeidet videre.

Det bør vurderes ulike former for energiløsninger for å ivareta samfunnsutviklingen i Innlandet. Situasjonen for kraftforsyningen er nærmere beskrevet i Regional plan for samfunnstryggleik.

Fornybar energi

Eksempler på fornybar energi er solenergi, vindkraft, vannkraft og geotermisk energi (jordvarme). Innlandet har et stort uforløst potensial i bruk av biomasse (brensel som stammer fra trær og planter, gjødsel, brenntorv med mer) og restressurser til energiformål, som for eksempel biogass. Her ligger det ikke bare en mulighet til å bidra til det grønne skiftet, men også til økt satsing på forskning, innovasjon og utvikling.

Solenergi og vindkraft utgjør i dag en liten del av Innlandets og Norges kraftproduksjon. Dette er energikilder med liten lagringskapasitet. Ved en satsing på disse energiformene, må en være oppmerksom at dette kan gi utfordringer for den totale kraftforsyningen i deler av året (nve.no).

Økt energiproduksjon skal alltid avveies mot andre viktige nasjonale og regionale samfunns mål. Eksempler på dette er biologisk mangfold, og kultur- og naturverdier. Nybygging og opprusting eller utvidelse av eksisterende arealkrevende anlegg for fornybar energi, som vannkraft og vindkraft, kommer ofte i konflikt med kulturmiljøer og biologisk mangfold. Kulturmiljøer står også i fare for å erodere bort, og kan skades eller forsvinne når vannstand og vannføring endres.

Vannkraft

I Norge skjer mye av kraftproduksjonen i vannkraftverk med stor lagringskapasitet. 90 % av all kraftproduksjon i Norge kommer fra vannkraft, som er en fornybar, men også fleksibel og regulerbar energikilde (med unntak av elvekraftverk som ikke er regulerbare). Magasinene kan tappes og kraften produseres når det er behov. Vannkraftressursene i Innlandet er i stor grad bygget ut, men det ligger et potensial i å ruste opp eller utvide eksisterende kraftverk.

Utvidelse av vannkraftverk kan skje gjennom nye overføringer, utvide tverrsnitt i vannveier, og å øke virkningsgraden gjennom for eksempel effektkjøring. Dette er imidlertid tiltak som i stor grad vil være ødeleggende for naturverdier og i strid med målene i de regionale vannforvaltningsplanene, og dermed lite ønskelig.

I Innlandet er den eksisterende vannkraftproduksjonen hovedsakelig lokalisert i de tynnest befolkede områdene, slik at det er behov for overføring av kraft øst- og sørover. Reguleringsgraden av produksjonssystemet er totalt sett dårligere enn gjennomsnittet på landsbasis, noe som betyr at området i perioder har et effektoverskudd om sommeren og et betydelig behov for tilskudd av effekt om vinteren.

Det finnes også muligheter for utbygging av småkraftverk.

Solenergi

Innlandet kan øke energiproduksjonen vesentlig ved at det monteres solcelleanlegg på bygninger, allerede utbygd areal og andre egnede arealer. Det offentlige er nødt til å bidra i denne omstillingen. Solenergi gir færre negative konsekvenser enn andre energiformer som krever større naturinngrep. Solkraft utgjør i dag en liten del av Norges samlede kraftproduksjon, men er i rask vekst. Til forskjell fra vannkraft er sol- og vindkraft ikke regulerbare.

Solenergi og vindkraft er en god kombinasjon

+

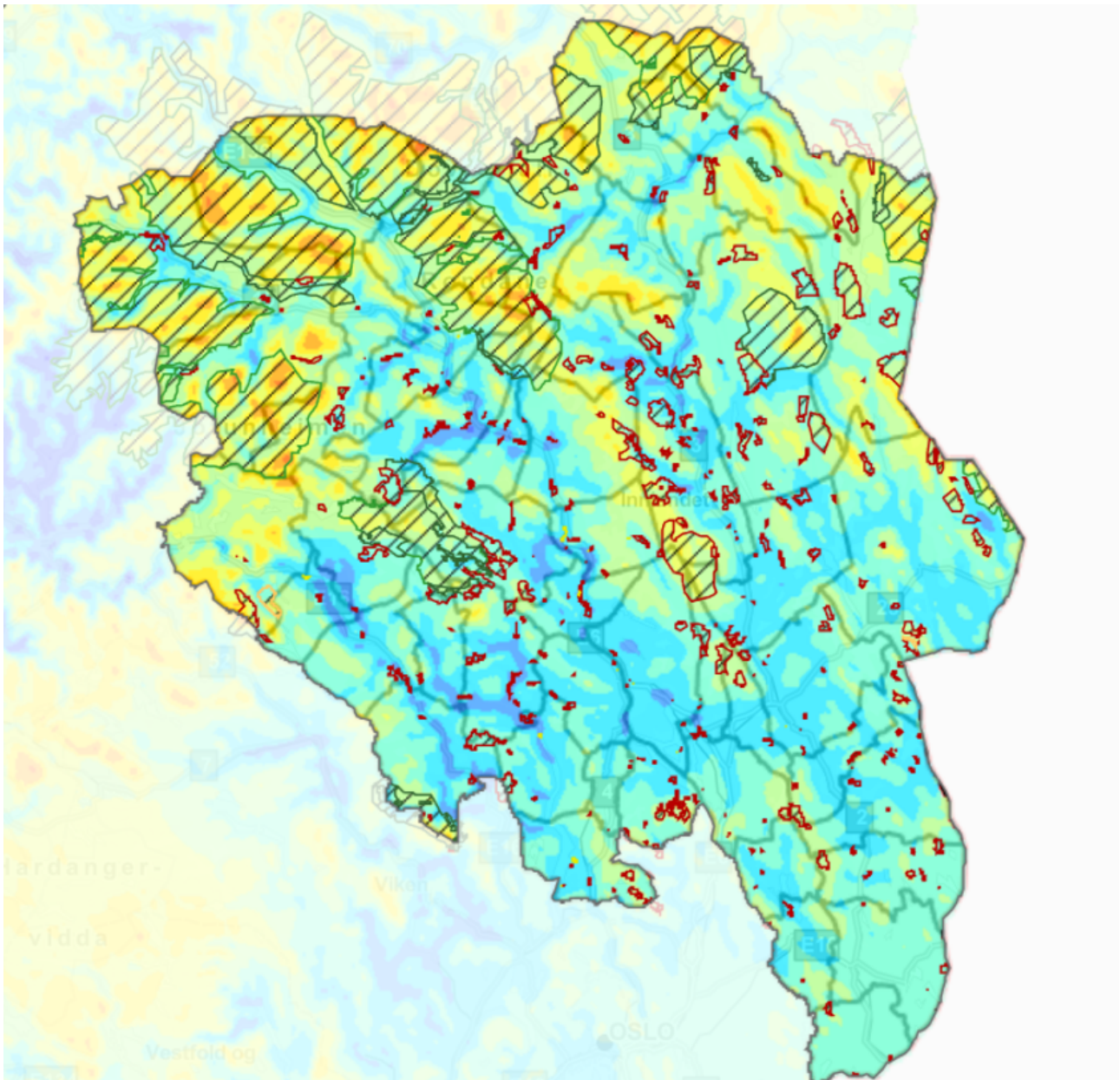
Solenergi er avhengig av sollys og vil ikke produsere like mye energi om vinteren som om sommeren. Vindkraft produserer mye energi når det blåser mye, men gir null utbytte når det er vindstille.

Noen av de mest utfordrende effektsituasjonene er kalde vinterdager da mye energi går med til oppvarming og en stor del av døgnet trenger mye belysning. Da er det typisk lite vind. Derimot er det som regel klart vær disse dagene, og i tillegg til regulerbarheten fra vannmagasiner vil dermed også solkraft kunne bidra positivt.

Man sier at sol- og vindkraft er komplementære, og har oppimot en 95 prosents ikke-korrelasjon.

Vindkraft

Muligheten for utbygging av vindkraft i Innlandet ansees for å være begrenset, siden områder med de beste vindforholdene kan komme i konflikt med andre interesser. Utbygging av vindkraft legger beslag på store naturarealer, og det er ikke like enkelt som for solkraft å kombinere arealet til andre ting. På samme måte som solkraft er også vindkraft væravhengig. Til forskjell fra regulerbar vannkraft kan ikke energien fra vind lagres før kraften produseres, men må leveres direkte på nett.

Figur 8: Kartet viser naturvernområder (skravert) og vindressurs-områder (gult) i Innlandet.

Kartet viser naturvernområder og vindressurs-områder i Innlandet. De gule områdene er områder som er pekt ut som mulige vindressursområder. Skraverte felt er naturvernområder. Dermed ser vi at mange av områdene i Innlandet med gode vindressurser er naturvernområder, og kan derfor ikke brukes til vindkraft.

[Få mer informasjon via vår karttjeneste.](#)

Kjernekraft

Kjernekraft er en energiform som bør vurderes utredet også i Norge og Innlandet. Som vannkraft er dette en regulerbar produksjonsteknologi. Framtidens energiløsninger er ikke kjent, og det vil skje mye på dette området framover som Innlandet må bidra inn i utviklingen av.

Bioenergi

Bioenergi er en stabil kilde til energi som kan være en bidragsyter til å løse dagens energiutfordringer der andre fornybare energikilder har stor variasjon i ytelse gjennom sesong.

Innlandet er Norges største skogfylke, og er det fylket som har høyest bruk av bioenergi i landet, sett i forhold til folketall. Forbruk av bioenergi i Innlandet tilsvarte i 2022 strømforbruket til ca. 70 000 husstander. Videre kan fylket utnytte en større andel ressurser fra skogbruket til energiformål som et bidrag i det grønne skiftet. Det er et uutnyttet potensial innen biogass i Innlandet som ressurs og klimagassreduserende tiltak.

Energieffektivisering

Energieffektivisering er et stort uutnyttet energipotensial, og er viktig i omstillingen til lavutslippssamfunnet. Holdninger til personlig forbruk av strøm blir viktig for å øke bevisstheten til energieffektivisering for hver enkelt.

Det er dokumentert at energieffektivisering av eksisterende bygninger i de fleste tilfeller er mer klimavennlig enn å rive og bygge nytt. Det er også dokumentert at det er mulig å energieffektivisere eldre bygninger på en skånsom og kostnadseffektiv måte. Vi må legge til rette for å bevare og oppgradere eksisterende bygninger, der det ikke er mer tungtveiende grunner for å bygge nye. Det må også i større grad legges til rette for vannbåren varme i alle bygg.

Fritidsfylke

Innlandet er det fylket i Norge som bruker nest mest energi på hytter og fritidshus totalt. De siste 10 årene har energibruken knyttet til hytter og fritidshus steget med 58 %. Med de åpenbare samfunnsøkonomiske ringvirkningene som deltidsinnbyggerne gir, er det viktig med fokus på energieffektivisering i deltidsboliger i alt plan- og utviklingsarbeid.

Framtidig kraftproduksjon og -etterspørsel

Framtidig kraftbruk og kraftetterspørsel påvirkes av flere faktorer og er til dels vanskelig å forutse. Eksempler på dette er elektrifiseringen av norsk petroleumsvirksomhet og tungtransport, og etableringen av ny kraftkrevende industri som batterifabrikker og datasentre. Graden av samlokalisering av næringsvirksomhet, deling av restressurser og produksjon etter sirkulærøkonomiske premisser vil påvirke framtidig energiforbruk.

3.6.1 Slik gjør vi det i Innlandet

1. Vi effektiviserer energibruken i alle sektorer.
2. Vi øker kompetansen på energieffektivisering og bruk av fornybare energikilder, og sørger for en kunnskapsbasert utvikling.
3. Vi er en pådriver overfor nasjonale myndigheter for å gi bedre vilkår til utvikling og omstilling til fornybar energi, og for at distribusjonsnettet for strøm er robust og dimensjonert for et økt forbruk. Utbygging av strømmettet skjer på en bærekraftig måte og med minst mulig konflikt med naturen/tap av naturverdier.
4. Vi skaper større energifleksibilitet ved å øke produksjonen av lokal fornybar energi, gjennom nybygging og økt produksjon i eksisterende anlegg. Vi prioriterer å effektivisere eksisterende kraftanlegg med minst mulig negativ påvirkning av natur- og kulturverdier.
5. Vi jobber i større skala for å gjøre det mulig å lagre energi eller potensial for energi, basert på regionale vurderinger av egnede områder.

4 Føringer og vurderinger

4.1 Rammeverk for plan- og strategiarbeidet

For å nå nasjonale og internasjonale målsettinger på klima-, energi- og miljøområdet må alle parter i Innlandssamfunnet bidra. Alt plan- og strategiarbeid må forholde seg til nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging for å fremme en bærekraftig utvikling, statlige planretningslinjer og andre nasjonale føringer. Disse utgjør til sammen et rammeverk for planen. Regional plan for klima, energi og miljø inneholder ingen egne planbestemmelser eller retningslinjer.

Innlandssamfunnet skal gjennom oppfølgingen av Regional plan for klima, energi og miljø påvirke nasjonale mål, føringer og virkemidler. Det må skje på en måte som skaper arbeidsplasser og gode levevilkår i hele Innlandet. God dialog med gjensidig utveksling av teoretisk og lokal, erfaringsbasert kunnskap mellom ulike interessegrupper (grunneiere, tiltakshavere og ulike forvaltningsaktører) er avgjørende for å unngå konflikter.

Figur 9: De regionale planene har nasjonale og regionale føringer.

4.2 Vurderinger - hva betyr dette for planen?

Figur 10: Hvordan finne riktig balanse?

Bærekraft er en balanse. Vi må forvalte Innlandets arealer og naturressurser slik at de fortsatt blir vår kilde til materiell og immateriell verdiskaping.

Kunnskapsbasert og bærekraftig utvikling

Planen skal bidra til en kunnskapsbasert og bærekraftig utvikling. Mange av interessekonfliktene vil bli synlige på tiltaksnivå. Det må vurderes hvordan slike konflikter kan løses og hvem som har eierskapet. Her vil det også være regionale og lokale forskjeller, som kan gi forskjellige tiltak i de ulike regionene og lokalsamfunnene basert på forutsetninger, utfordringer og muligheter. Vi må ta oss tid til å gjøre gode faglige vurderinger og ta riktige valg for å skape en bærekraftig og nødvendig utvikling.

Kommunikasjon og kompetanse

God kommunikasjon, kompetanse og holdningsendringer er nødvendige for at alle skal forstå hva som kan gjøres for å møte Innlandets utfordringer innenfor klima-, energi- og miljøområdene. Det er et felles ansvar å bidra til å løfte kompetansen til alle aldersgrupper. Det er spesielt viktig at utdanningsinstitusjonene bidrar til å løfte diskusjonene rundt temaene i planen.

4.3 Hvordan skal vi følge opp planen?

Fylkestinget er regional planmyndighet og har det overordna ansvaret for planen.

Regional plan er et redskap for god samfunnsplanlegging og samordning av tiltak på tvers av kommunegrenser og virksomheter i Innlandet. Den gir retning for arbeidet med klima, energi og miljø i Innlandet fram mot 2030.

Innlandet fylkeskommune, som regional utviklingsaktør, har ansvaret for å koordinere oppfølgingen av planen. Planen gjelder for hele Innlandssamfunnet og derfor er regionalt partnerskap en sentral arena for samordning.

Regionalt partnerskap ledes av Innlandet fylkeskommune og består av:

- Statsforvalteren i Innlandet
- Kommunenes sentralforbund (KS)
- NAV Innlandet
- LO
- NHO
- Fagskolen Innlandet
- Innovasjon Norge
- HINN (Høgskolen i Innlandet)
- NTNU (Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet)
- Innlandet fylkeskommune

Fylkeskommunen legger hvert år fram en status for arbeidet med oppfølging av planen til fylkestinget. Drøftinger i og innspill fra blant andre interkommunale politiske råd og regionalt partnerskap er grunnlaget for denne statusen. Hovedfokuset er rullering og hvilke tiltak som skal prioriteres kommende år.

Regionale planer skal legges til grunn for virksomheten til regionale organer og for kommunenes og statens planlegging og virksomhet i fylket. Planen vil dermed gi føringer for hvordan aktørene skal opptre overfor næringsliv, organisasjoner og andre. Det er viktig at kommunene i Innlandet tar hensyn til, og innarbeider, planens mål og strategier i egne planer. Dette er den viktigste suksessfaktoren for om målene for klima, energi og miljø i Innlandet skal nås.

5 Handlingsprogram

Jeg vet ikke helt på hvilken måte, men jeg vet at jeg vil jobbe med å begrense konsekvensene av klimaendringer.

Ønske fra Frøydis Nes Hagen (18) fra Ringsaker

Innlandet er et stort geografisk område. Naturtyper, geologi, befolkningsutvikling, bosettingsmønster, arealbruk og infrastruktur er ulik. Tiltakene bygger opp under strategiene for å nå fastsatte mål, og de fleste tiltakene er geografisk uavhengige.

Regionale forskjeller vil kreve en differensiert tilnærming for enkelte tiltak, for å tilpasse disse til regionens spesifikke styrker, muligheter og utfordringer. Læring og samarbeid på tvers av regioner og kommuner vil være viktig for å løse utfordringene i et helhetlig Innlandsperspektiv.

Handlingsprogrammet er satt sammen av ulike tiltak som enten er påbegynt, er i en planleggingsfase eller bør igangsettes. Handlingene er det som skal følge opp vedtatte strategier og mål. Noen tiltak gjelder for hele Innlandet, mens noen må tilpasses enkelte deler av fylket. Denne vurderingen må gjøres når man starter opp arbeidet med de enkelte tiltakene.

For alle tiltak er det definert hovedansvarlig og eventuelt medansvarlige parter, som må samarbeide om oppgaveoppfølgingen. Det må tas stilling til hvordan den økonomiske forpliktelsen av tiltakene skal finansieres.

Behovet for rullering av handlingsprogrammet skal vurderes årlig. Ved rullering bør det utarbeides kriterier for hvordan tiltakene skal vurderes.

Handlingsprogrammet er delt inn med tiltak for hver av de seks satsingsområdene og noen temaovergripende tiltak.

5.1 Innovasjon og næringsutvikling for grønn omstilling i Innlandet

5.1.1 Gjennom forskning, innovasjon, kompetanseheving og utviklingsarbeid, bidrar vi til at alle næringer, bedrifter og offentlige virksomheter omstiller seg, og driver miljø- og klimavennlig og etter sirkulærøkonomiske prinsipper.

+

5.1.1a Følge opp nødvendige tiltak for å realisere prosjekter i Innlandsporteføljen. Målet er å finne de mest innovative, lønnsomme og sirkulære prosjektene i Innlandet, og hva som skal til for å realisere dem.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune, Statsforvalteren i Innlandet og Innovasjon Norge
- **Forventede samarbeidspartnere:** kunnskaps- og innovasjons-miljøer, finansinstitusjoner og Biovalley
- **Status:** igangsatt

5.1.1.b Stimulere til innovasjon og utvikling gjennom aktiv bruk av aktuelle ordninger nasjonalt og internasjonalt. Mobilisere og tilgjengeliggjøre virkemidlene. Jobbe for samordning og kompetanse i virkemiddelapparatet.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune, Innovasjon Norge og Norges Forskningsråd
- **Forventede samarbeidspartnere:** innovasjonsaktører, fagaktører og forskningsinstitusjoner
- **Status:** løpende

5.1.2 Innlandet er en pådriver i å utvikle ny og bedre teknologi som bidrar til effektiv bruk og gjenvinning av energi.

+

5.1.2a Kartlegge netto klimagassavtrykk i forbindelse med nybygg og restaurering (materialvalg) ved hjelp av livssyklusanalyser.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune og Statsforvalteren i Innlandet
- **Forventede samarbeidspartnere:** Norwegian Wood Cluster og forsknings- og utviklings-institusjoner
- **Status:** vurderes igangsatt innen utgangen av 2026

5.1.2b Gjennomføre prosjektet Klimavennlige bygg. Målet er å øke andelen klimavennlige bygg i fylket. Dette skal bidra til kompetanseheving og bevisstgjøring knyttet til gjennomføring av private og offentlige anskaffelser.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune, Statsforvalteren i Innlandet og Innovasjon Norge
- **Forventede samarbeidspartnere:** kommuner og Innovasjon Norge
- **Status:** igangsatt

5.1.3 Vi bruker offentlige innkjøp aktivt for å bidra til grønn innovasjon i markedet. Dette gjør vi gjennom å stille krav om klima- og miljøvennlige løsninger og sirkulær-økonomiske prinsipper.

+

5.1.3a Spesifisere og velge leverandører, produkter og løsninger som bidrar til å redusere klima- og miljøbelastningen, og til det grønne skiftet.

- **Ansvarlige:** alle offentlige virksomheter
- **Forventede samarbeidspartnere:** leverandører
- **Status:** løpende

5.1.3b Bidra til at offentlig sektor i Innlandet samordner krav og kriterier i sine anskaffelser for å fremme lokalprodusert mat, grønn innovasjon og næringsutvikling i Innlandet. Utnytte handlingsrommet som ligger i regelverket for offentlige anskaffelser.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune, Statsforvalteren i Innlandet og leverandørutviklingsprogrammet
- **Forventede samarbeidspartnere:** kommuner og øvrig offentlig sektor
- **Status:** vurderes igangsatt innen utgangen av 2026

5.1.4 Ved større utviklingstiltak i reiselivet og rekreasjonsnæringen bruker vi prinsippene i besøksforvaltningen. Dette gjør vi for å styre ferdsel og reduserer mulige konflikter, både når det gjelder lokalmiljø, natur, kulturmiljø og dyreliv.

+

5.1.4a Utarbeide en strategi for reiselivet i tråd med nasjonale og regionale målsettinger innen klima, miljø og energi, der prinsippene for besøksforvaltning ligger til grunn. Aktuelle temaer er delingsøkonomi, energiforsyning, mobilitet, arrangement, hytter, rekreasjon med mer.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** næringslivet, Statsforvalteren i Innlandet, kommunene, destinasjonsselskaper og Innovasjon Norge
- **Status:** vurderes igangsatt innen utgangen av 2026

5.1.4b Prinsippene om besøksforvaltning bør innarbeides i de kommunale styringsverktøyene (kommuneplanenes samfunnsdel og arealdel).

- **Ansvarlige:** kommunene
- **Forventede samarbeidspartnere:** Innlandet fylkeskommune
- **Status:** vurderes igangsatt innen utgangen av 2026

5.1.5 Vi etablerer nye og sikrer eksisterende arbeidsplasser basert på lokale ressurser og fortrinn, og som bidrar til nedgang i klimautslipp og utnytter mulighetene som klimaendringene gir. I Innlandet satser vi på mulighetene den grønne omstillingen gir, særlig innenfor bioøkonomien.

+

5.1.5a Følge opp tiltaksplan for Bioøkonomistrategien og tiltaksplanen for Biovalley.

- **Ansvarlige:** styringsgruppen for prosjektet
- **Forventede samarbeidspartnere:** dette er beskrevet i tiltaksplanen for Biovalley
- **Status:** igangsatt

5.1.5b Følge opp Tiltaksplan for skog- og tresektoren i Innlandet, og Tiltaksplan for jordbruk i Innlandet.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune og Statsforvalteren i Innlandet
- **Forventede samarbeidspartnere:** skognæringen og faglagene i landbruket
- **Status:** igangsatt

5.1.5c Utarbeide en strategi for næringslivet i Innlandet som bygger på Bioøkonomistrategien og Innlandsporteføljen. Se på mulighetene for økt fornybar energiproduksjon og energieffektivitet. Dette må også ses i sammenheng med arbeidet med veileder for økt fornybar energiproduksjon og energieffektivitet. Det bør utarbeides en regional analyse som tar stilling til framtidig utbyggingsbehov for næring og bolig, industriell symbiose og alder på eksisterende infrastruktur.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune og Statsforvalteren i Innlandet
- **Forventede samarbeidspartnere:** Innovasjon Norge og næringslivet i Innlandet
- **Status:** vurderes igangsatt innen utgangen av 2026

5.1.5d Påvirke nasjonale myndigheter for å skape gode rammebetingelser for næringslivet, som stimulerer til økt etablering av løsninger for egenprodusert energi.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** Bionova, Innovasjon Norge og ENOVA

- **Status:** løpende

5.2 Arealbruk

5.2.1 Vi arbeider for at det både på regionalt og kommunalt nivå utarbeides og tas i bruk et areal- og naturregnskap når grunnlaget for dette er på plass.

+

5.2.1a Utarbeide et areal- og naturregnskap for bruk hos regionale, statlige og kommunale myndigheter.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** statlige regionale myndigheter og kommuner
- **Status:** igangsatt

5.2.2 Vi vurderer å gjenbruke og fortette eksisterende bebygde arealer, framfor å ta i bruk ubebygde arealer.

+

5.2.2a I arealforvaltningen oppfordres alle til å utnytte allerede utbygde arealer på en slik måte at de bidrar til å redusere klimagassutslipp, tap av natur og av hensyn til jordvern. Vi skal bidra med kompetanse inn i planprosesser.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune, statlige regionale myndigheter og kommuner
- **Forventede samarbeidspartnere:** utbyggere og grunneiere
- **Status:** løpende

5.2.3 Vi ser utbyggingsmønstre og transportbehov i sammenheng. Gjennom en samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging begrenser vi transportbehovet og legger til rette for klima- og miljøvennlige transportformer. Tettsted- og byutvikling skjer med god kvalitet, der vi ivaretar hensyn til uteområder, eksisterende bygningsmiljøer, lysforhold og miljøkvalitet. Samtidig ivaretar vi de bostedskvaliteter som god plass og spredt bosetning gir.

+

5.2.3a Styrke samarbeidet med kommunene om arealforvaltning. Statlige og regionale myndigheter skal ta en aktiv rolle overfor kommunene i veiledning og oppfølging av planlegging og gjennomføring der det er behov.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune og statlige regionale myndigheter
- **Forventede samarbeidspartnere:** kommuner
- **Status:** løpende

5.2.3b Vurdere hvordan samarbeidet om areal- og transportplanlegging i Innlandet kan videreutvikles for å ivareta regionale behov for klima- og miljøvennlige løsninger.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** kommuner, Statsforvalteren i Innlandet, Statens vegvesen og næringslivet

- **Status:** vurderes igangsatt innen utgangen av 2026

5.2.4 Vi vurderer utbygging av fornybar energi opp mot en bærekraftig forvaltning hvor verdien av natur og produktive landbruksområder og kulturmiljø vektas høyt.

+

5.2.4a Lage en veileder for økt fornybar energiproduksjon og energieffektivitet. Denne bør også avklare og prioritere arealer for produksjon av fornybar energi for å redusere mulige konflikter.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** statlige regionale myndigheter og kommuner
- **Status:** igangsatt

5.2.5 Vi lokaliserer fortrinnsvis fritidsboliger i tilknytning til eksisterende strukturer som serviceområder og annen infrastruktur.

+

5.2.5a Lage en veileder for utbygging av fritidsbebyggelse i Innlandet. Veilederen skal ta utgangspunkt i Nasjonal veileder for fritidsbebyggelse, samt prosjektet Klimavennlig stedsutvikling i hyttekommuner.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** statlige regionale myndigheter og kommuner
- **Status:** vurderes igangsatt innen utgangen av 2026

5.2.6 Vi anbefaler at det kommunalt eller interkommunalt blir definert en langsiktig utbyggingsgrense mot fjell og utmark. Dette må være lokalt forankret.

+

5.2.6a En utbyggingsgrense mot fjellet skal vurderes i et interkommunalt perspektiv.

- **Ansvarlige:** kommuner
- **Forventede samarbeidspartnere:** Innlandet fylkeskommune og statlige regionale myndigheter
- **Status:** løpende

5.2.7 Vi følger opp den nasjonale jordvernstrategien. Omdisponering av dyrka jord skal være under 10 % av nasjonalt mål. Med dagens jordvernmål (2022) tilsvarer dette under 300 dekar årlig omdisponering i Innlandet.

+

5.2.7a Økt fokus på oppfølging av nasjonal jordvernstrategi i planveiledningen.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune og Statsforvalteren i Innlandet
- **Forventede samarbeidspartnere:** kommuner
- **Status:** løpende

5.3 Redusere klimagassutslipp

5.3.1 Vi videreutvikler innlandssamfunnets kompetanse innenfor klima, miljø og energibruk for å forsterke innsatsen med klimagassreduserende tiltak.

+

5.3.1a Ta i bruk skoler, bibliotek, og andre arenaer for informasjon og samhandling, for å øke befolkningens kompetanse om utfordringer og muligheter innenfor klima, energi og miljø.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune og kommuner
- **Forventede samarbeidspartnere:** frivillige organisasjoner og næringslivet
- **Status:** vurderes igangsatt innen utgangen av 2026

5.3.1b Tilrettelegge og gjøre det enkelt å ta klima- og miljøvennlige valg i hverdagen.

- **Ansvarlige:** offentlige aktører
- **Forventede samarbeidspartnere:** frivillige organisasjoner og næringslivet
- **Status:** løpende

5.3.1c Stille relevante klima- og miljøkrav ved tildeling av tilskudd.

- **Ansvarlige:** offentlige aktører
- **Forventede samarbeidspartnere:** tilskuddstilbydere
- **Status:** løpende

5.3.1.d Videreutvikle Klimapartnere Innlandet til å bli en ledende arena for erfarings- og kunnskapsutveksling innenfor grønn næringsutvikling.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** Statsforvalteren i Innlandet, kommuner, næringslivet og frivillige organisasjoner
- **Status:** igangsatt

5.3.2 Vi er pådrivere for å halvere utslippene fra vegtrafikken i Innlandet. Dette gjør vi ved å stimulere til smartere reisevalg, få flere til å gå, sykle og reise kollektivt, og ved å legge til rette for grønn nyttetransport, transportterminaler og -korridorer.

+

5.3.2a Initiere til, og delta i regionale og nasjonale samarbeid om grønne transport-terminaler og -korridorer. Samarbeide om å få mer klima- og miljøvennlig transport, og for å få overført mer gods fra veg til bane. Viktige momenter er døgnhvileplasser med ladeinfrastruktur for tunge kjøretøy og utvikling av tømmerterminaler til flerbruksterminaler for omlastning av gods fra veg til bane.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** transportselskaper, Bane NOR, kommuner, Statens vegvesen, næringslivet og Østlandssamarbeidet

- **Status:** løpende

5.3.2b Følge opp Mobilitetsstrategi for Innlandet 2021-2030, og jobber for å tilrettelegge for økt sykling i ferie og fritid.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** kommuner, Statsforvalteren i Innlandet, kollektivselskapene og frivillige organisasjoner
- **Status:** igangsatt

5.3.2c Jobbe for å påvirke nasjonale myndigheter og andre aktører for å øke overføringen av gods fra veg til bane. Spesielt gjelder dette elektrifisering av Solør- og Rørosbanen, og framføring av InterCity- dobbeltspor til Lillehammer.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune og Bane NOR
- **Forventede samarbeidspartnere:** Bane NOR og Statens vegvesen
- **Status:** løpende

5.3.2d Jobbe for å påvirke nasjonale myndigheter til økt takt på innføringen av nullutslippskjøretøy og etablering av ladeinfrastruktur.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** næringslivet og nasjonale myndigheter
- **Status:** løpende

5.3.3 Vi stiller krav om fossilfrie bygg- og anleggsplasser. Vi stiller også krav om rehabilitering før nybygging, og vi bygger med lavt klimafotavtrykk.

+

5.3.3a Vurdere bevaring og oppgradering av eksisterende bygninger før man vurderer å rive og bygge nye bygg. Øke bruken av tre og/eller andre klimavennlige materialer med lang levetid i nye bygg. Helhetlige klimagass-beregninger skal legges til grunn for å få det mest klimagunstige alternativet i byggeprosjekter, som i fylkeskommunens prosjekt Bevar Bygg - Bevar Klima.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune, Statsforvalteren i Innlandet, kommuner og landbruksnæringen
- **Forventede samarbeidspartnere:** entreprenører
- **Status:** igangsatt

5.3.4 Vi legger til rette for at målene i Landbrukets klimaplan kan nås.

+

5.3.4a Jobbe for å få en fossilfri maskinpark i landbruket. Erstatte fossilt drivstoff med biodrivstoff eller maskiner som går på elektrisitet, biogass eller hydrogen.

- **Ansvarlige:** landbruksorganisasjonene og landbruksnæringen
- **Forventede samarbeidspartnere:** Innlandet fylkeskommune, Statsforvalteren i Innlandet, kommuner og energiselskaper

- **Status:** igangsatt

5.3.4.b Fase ut energiforbruk basert på fossil fyringsolje og øke andelen fornybar energi i driftsbygninger i landbruket innen 1.1.2025.

- **Ansvarlige:** landbruksorganisasjonene
- **Forventede samarbeidspartnere:** Innlandet fylkeskommune, Statsforvalteren i Innlandet, kommuner og energiselskaper
- **Status:** igangsatt

5.3.5 Vi legger til rette for at hele innlandssamfunnet gjør nødvendige forbruksendringer, slik at vi sammen får en reduksjon av forbruksbaserte utslipp.

+

5.3.5a Gjennomføre matsvinnprosjekter i offentlige institusjoner, kantiner og skoler.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune, Statsforvalteren i Innlandet og kommuner
- **Forventede samarbeidspartnere:** relevante aktører
- **Status:** vurderes igangsatt innen utgangen av 2026

5.3.5b Nasjonale kostholdsråd og bruk av lokalprodusert mat bør legges til grunn for tilbudet i offentlige kantiner.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune, Statsforvalteren i Innlandet og kommuner
- **Forventede samarbeidspartnere:** relevante aktører
- **Status:** vurderes igangsatt innen utgangen av 2026

5.3.6 Vi forebygger avfallsproduksjon ved å øke andelen ombruk og materialgjenvinning, og sikrer god utnyttelse av avfall.

+

5.3.6.a Intensivere arbeidet med å finne alternative bruksområder for energi fra matavfall, husdyrgjødsel, biogjødsel og grønn CO₂, for eksempel til produksjon og bruk av biogass og oppvarming av veksthus.

- **Ansvarlige:** renovasjonsselskaper, kommuner, energiselskaper og øvrig næringsliv
- **Forventede samarbeidspartnere:** Innlandet fylkeskommune og Statsforvalteren i Innlandet
- **Status:** løpende

5.3.7 Vi reduserer nedbygging og omdisponering av skog, myr og andre karbonrike arealer. Vi forsterker arbeidet med skogtiltak for å øke opptaket av klimagasser.

+

5.3.7a Areal- og naturregnskap skal benyttes som grunnlag for å redusere nedbygging og omdisponering av karbonrike arealer som skog og myr.

- **Ansvarlige:** kommunene

- **Forventede samarbeidspartnere:** Innlandet fylkeskommune og Statsforvalteren i Innlandet
- **Status:** vurderes igangsatt innen utgangen av 2026

5.3.7b Følge opp tiltakene som øker skogens opptak og lagring av karbon som er beskrevet i Tiltaksplan for skog- og tresektoren i Innlandet 2022-2025.

- **Ansvarlige:** Statsforvalteren i Innlandet og skognæringen
- **Forventede samarbeidspartnere:** Innlandet fylkeskommune og kommuner
- **Status:** igangsatt

5.3.8 Vi øker den offentlige innkjøpskompetansen innen klima, miljø og energibruk, slik at offentlige innkjøp kan bli mer klima- og miljøvennlige.

+

5.3.8a Bidra til at offentlig sektor i Innlandet samordner krav og kriterier i sine anskaffelser, for å fremme lokalprodusert mat, grønn innovasjon og næringsutvikling i Innlandet. Utnytte handlingsrommet som ligger i regelverket for offentlige anskaffelser, og styrke kompetansen hos offentlige innkjøpere.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune og Statsforvalteren i Innlandet
- **Forventede samarbeidspartnere:** kommuner
- **Status:** vurderes igangsatt innen utgangen av 2026

5.4 Klimatilpasning

5.4.1 Vi har god kunnskap om lokale og regionale utfordringer og konsekvenser av et endret klima. Dette gjør at alle sektorer er best mulig rustet til å håndtere de utfordringene de står overfor.

+

5.4.1a Klimarelatert risiko og sårbarheter må kartlegges.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** Riksantikvaren, kommuner og Statsforvalteren i Innlandet
- **Status:** vurderes igangsatt innen utgangen av 2026

5.4.1b Følge opp og veilede kommunene slik at klimatilpasning kommer inn som et tema i alle de kommunale risiko- og sårbarhets- (ROS-)analysene.

- **Ansvarlige:** Statsforvalteren i Innlandet
- **Forventede samarbeidspartnere:** kommuner
- **Status:** løpende

5.4.2 Arealplanlegging og tiltak gjennomføres på en slik måte at fare for hendelser som følge av naturfare og klimaendringer reduseres. Vi prioriterer naturbaserte løsninger i arbeidet med klimatilpasning der det er mulig.

5.4.2a Avsette nødvendige hensynssoner til vassdrag i arealplanleggingen, slik at man unngår negativ påvirkning av flomhendelser og behov for fremtidig sikring. Alle kommuner skal planlegge for håndtering av overvannsproblematikk.

- **Ansvarlige:** kommuner
- **Forventede samarbeidspartnere:** Innlandet fylkeskommune, Statsforvalteren i Innlandet og Norges vassdrags- og energidirektorat.
- **Status:** løpende

5.4.2b Klimaframskrivninger og annen kjent informasjon legges til grunn ved statlig, regional og kommunal planlegging.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune, kommuner og Statsforvalteren i Innlandet
- **Forventede samarbeidspartnere:** Norges vassdrags- og energidirektorat
- **Status:** løpende

5.4.2c Utrede og vurdere naturbaserte løsninger ved planlegging av alle flomsikringstiltak.

- **Ansvarlige:** tiltakshaver og kommuner
- **Forventede samarbeidspartnere:** Innlandet fylkeskommune og Norges vassdrags- og energidirektorat
- **Status:** løpende

5.4.3 Innlandssamfunnet utnytter mulighetene for verdiskaping som ligger i et klima i endring.

5.4.3a Vurdere støtte til næringsutvikling og tiltak som utnytter mulighetene klimaendringene gir.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune og Innovasjon Norge
- **Forventede samarbeidspartnere:** næringslivet
- **Status:** vurderes igangsatt innen utgangen av 2026

5.4.3b Vi videreutvikler og styrker det brearkeologiske sikringsprogrammet i Innlandet. Vi viderefører og styrker Klimapark 2469 som lærings-, overvåknings og forskningsarena for klimaendringer og brearkeologi.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** Fjellsenteret i Lom
- **Status:** igangsatt

5.5 Natur- og kulturmiljø og naturmangfold

5.5.1 Vi ivaretar naturlige bestander av arter, sikrer genetisk mangfold og ivaretar arters leveområder og viktige økologiske funksjonsområder på land og i vann.

5.5.1a Utarbeide et areal- og naturregnskap for bruk hos regionale, statlige og kommunale myndigheter.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** Statsforvalteren i Innlandet og kommuner
- **Status:** igangsatt

5.5.1b Legge til rette for en kunnskapsbasert og bærekraftig forvaltning av beitedyr og vilt- og fiskeressursene som bygger opp under næringsutvikling, matproduksjon og rekreasjon.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune og Statsforvalteren i Innlandet
- **Forventede samarbeidspartnere:** rettighetshavere, landbruksorganisasjoner og kommuner
- **Status:** løpende

5.5.1c En kunnskapsbasert og bærekraftig forvaltning av vilt- og fiskeressursene skal bidra til en god rekruttering til jakt og fiske.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune og kommuner
- **Forventede samarbeidspartnere:** rettighetshavere, landbruksorganisasjoner og kommuner
- **Status:** løpende

5.5.2 Vi ivaretar karbonrike arealer, som skog, myr- og våtmarksområder, for å bevare leveområder, og opprettholde lagring og opptak av klimagasser. Vi legger til rette for restaurering av allerede ødelagte områder.

+

5.5.2a Kartlegge aktuelle områder for naturrestaurering (myr, våtmark, vassdrag, skog).

- **Ansvarlige:** Statsforvalteren i Innlandet
- **Forventede samarbeidspartnere:** kommuner og grunneiere
- **Status:** igangsatt

5.5.2b Øke fokuset på restaurering og reetablering, og utrede mulighetene for å opprette en regional tilskuddsordning for dette.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune, Statsforvalteren i Innlandet og kommuner
- **Forventede samarbeidspartnere:** tilskuddsmottakere, og relevante aktører
- **Status:** vurderes igangsatt innen utgangen av 2026

5.5.3 Vi bruker kunnskap fra kulturarvfeltet for å sikre kulturhistoriske kvaliteter og naturverdier i landskapene, og for å bidra til opplevelsen av dem.

+

5.5.3a Oppfordre til at kommunene innarbeider kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse(KULA) som hensynssoner i kommunenes arealplaner.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** kommuner
- **Status:** løpende

5.5.3b Bidra i arbeidet med å få Norsk seterkultur inn på Unescos liste over immateriell kulturarv.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** prosjektgruppe
- **Status:** igangsatt

5.5.5c Bidra i arbeidet med å få Villreinfangsten som verdensarv inn på Norges tentative verdensarvliste.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** prosjektgruppe
- **Status:** igangsatt

5.5.4 Vi bidrar til vern av natur og landskap for å ivareta sårbare arter og naturtyper, og verner skog i Innlandet i tråd med nasjonale målsettinger. Lokal involvering og medvirkning skal sikres i verneplanprosesser.

+

5.5.4a Følge opp arbeidet med supplerende vern og stimulerer til ytterligere frivillig vern av skog og motivere kommuner og grunneiere til å se muligheter ved vern. Vi har som mål å verne minimum 10 % av skogen i Innlandet i tråd med nasjonale målsettinger.

- **Ansvarlige:** Statsforvalteren i Innlandet
- **Forventede samarbeidspartnere:** skogeierorganisasjonene
- **Status:** løpende

5.5.5 Vi har ikke forurensing eller forurensning som skader helse eller miljø på land eller i vann, og vi reduserer mengden lys og støyforurensing.

+

5.5.5a Følge opp kravene i EUs vanndirektiv, vannforvaltningsplanene og Oslofjordplanen slik at dette blir en naturlig del av kommunenes og fylkeskommunens fokus i plansaker og tiltak. Støtte opp om, og stimulere til, søppelaksjoner langs vassdragene våre.

- **Ansvarlige:** regionale sektormyndigheter og kommuner
- **Forventede samarbeidspartnere:** frivillige organisasjoner
- **Status:** løpende

5.5.5b Samhandling med kommunene for å begrense lysforurensning gjennom bruk av plan- og bygningsloven.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune og Statsforvalteren i Innlandet
- **Forventede samarbeidspartnere:** kommuner
- **Status:** løpende

5.5.5c Bidra til prosjekter som legger til rette for å opprettholde økosystemenes struktur, virkemåte, produktivitet, samfunnskritisk infrastruktur og naturmangfold på land og i vann. Et eksempel på et slikt prosjekt er Oppdrag Mjøsa, som skal legge til rette for verdiskaping gjennom bærekraftig bruk av Mjøsas ressurser.

Prosjektet skal være en pilot for en større nasjonal innsats for en bedre kunnskapsstyrt forvaltning av ferskvannsressurser, både i Norge og globalt.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** kommuner og aktuelle aktører
- **Status:** løpende

5.5.5d Drifte en samarbeidsarena for vannforvaltningen i Innlandet (Vannteam Innlandet).

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** kommuner og andre relevante partnere
- **Status:** igangsatt

5.6 Omstilling til og bruk av, fornybar energi

5.6.1 Vi effektiviserer energibruken i alle sektorer.

+

5.6.1a Utarbeide en strategi for næringslivet i Innlandet som bygger på Bioøkonomistrategien og Innlandsporteføljen.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** næringslivet og Statsforvalteren i Innlandet
- **Status:** vurderes igangsatt innen utgangen av 2026

5.6.1b Lage en veileder for økt fornybar energiproduksjon og energieffektivitet.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** kommuner og regionale myndigheter
- **Status:** igangsatt

5.6.1c Opprette et regionalt energiforum for å samordne og utvikle produksjon av og omstilling til fornybar energi og infrastruktur.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** aktuelle partnere
- **Status:** igangsettes i løpet av 2023

5.6.1d Jobbe for nullutslipp og utfasing av fossilt drivstoff, gjennom og blant annet å legge til rette for hensiktsmessig utbygging av energistasjoner i Innlandet.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune, kommuner, Statens vegvesen og energiselskaper
- **Forventede samarbeidspartnere:** næringsaktører og transportselskaper
- **Status:** løpende

5.6.2 Vi øker kompetansen på energieffektivisering og bruk av fornybare energikilder, og sørger for en kunnskapsbasert utvikling.

+

5.6.2a Bidra til utviklingen av stimuleringsordninger og tiltakslistene for energieffektivisering av bygg.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** Enova
- **Status:** vurderes igangsatt innen utgangen av 2026

5.6.2b Gjennomføre en kunnskapskampanje om energieffektivisering rettet mot privat energibruk.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** bransje- og interesseorganisasjoner, kommuner og Statsforvalteren i Innlandet
- **Status:** vurderes igangsatt innen utgangen av 2026

5.6.2c Bidra til å teste ut regional energirådgivertjeneste for å se om dette er en hensiktsmessig måte å jobbe på.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** kommuner
- **Status:** igangsatt

5.6.3 Vi er en pådriver overfor nasjonale myndigheter for å gi bedre vilkår til utvikling og omstilling til fornybar energi, og for at distribusjonsnettene for strøm er robuste og dimensjonert for et økt forbruk. Utbygging av strømmettet skjer på en bærekraftig måte og med minst mulig konflikt med naturen/tap av naturverdier.

+

5.6.3a Fylkeskommunen skal være en pådriver slik at tilgangen til, og infrastrukturen for, kraft i Innlandet blir prioritert.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** energiselskaper og nasjonale myndigheter
- **Status:** igangsatt

5.6.4 Vi skaper større energifleksibilitet ved å øke produksjonen av lokal fornybar energi, gjennom nybygging og økt produksjon i eksisterende anlegg. Vi prioriterer å effektivisere eksisterende kraftanlegg med minst mulig negativ påvirkning av natur- og kulturverdier.

+

5.6.4a Lage en veileder for økt fornybar energiproduksjon og energieffektivitet. Veilederen bygger blant annet på regionale føringer for behandling av vindkraftsaker i Hedmark. Veilederen skal bidra til at det blir gjort gode avveininger i potensielle målkonflikter.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** kommuner, regionale myndigheter og relevante aktører
- **Status:** igangsatt

5.6.5 Vi jobber i større skala for å gjøre det mulig å lagre energi eller potensial for energi, basert på regionale vurderinger av egnede områder.

+

5.6.5a Kartlegge og vurdere egnede områder for lagring av fornybar energi. Vurdere hvordan batterier/energilagring kan brukes aktivt for å jevne ut raske variasjoner i energi fra sol- og vindkraftverk.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** relevante aktører
- **Status:** igangsatt

5.6.5b Ved etablering av nye kraftanlegg skal det vurderes muligheter for å bygge en energibank i tilknytning til kraftanlegget.

- **Ansvarlige:** energiselskaper
- **Forventede samarbeidspartnere:** relevante aktører
- **Status:** igangsatt

5.6.5c Innlandet skal være offensive for fremtidig bruk av hydrogen, bidra inn i diskusjonen om kjernekraft og legge til rette for at geotermisk energi kan tas mer i bruk for å dekke energibehovet.

- **Ansvarlige:** Innlandet fylkeskommune
- **Forventede samarbeidspartnere:** relevante aktører
- **Status:** løpende

5.7 Temaovergripende tiltak

I tillegg til tiltakene i planen skal fylkeskommunen, i samarbeid med Statsforvalteren i Innlandet og interkommunale politisk råd, være en pådriver i arbeidet med å:

- øke kompetansen innen temaene i planen
- delta i nasjonale og internasjonale forsknings- og utviklingsprosjekter
- opprette nettverk med kommunene for kunnskapsformidling og samarbeid
- veilede kommuner, næringsliv og andre aktører
- utvikle verktøy og indikatorsett for operasjonalisering av bærekraftsmålene

6 Vedlegg

[Les mer i kunnskapsgrunnlaget for planen. \(PDF, 6 MB\)](#)